

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ  
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ  
ДС/СС 05/4-02 бр. 397/2-XVII/23  
08.03.2016. године

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ  
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој III редовној седници, одржаној 08.03.2016. године – на основу чл. 202. став 1. алинеја 14. и 15. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: МИТ И НАУКА У ПЛАТОНОВОМ ДИЈАЛОГУ ТИМАЈ, докторанда Александра Кандића.

За ментора је одређена доц. др Ирина Деретић.

Доставити:

1x Универзитету у Београду  
1x Стручном сараднику за  
докторске дисертације  
1x Шефу Одсека за правне послове  
1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Војислав Јелић

|                                   |                                                                                                                                         |
|-----------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Факултет <u>Филозофски</u>        | УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ<br><br>Веће научних области друштвено-хуманистичких наука<br>(Назив већа научних области коме се захтев упућује) |
| 04/1-2 бр. 6/14<br>(број захтева) |                                                                                                                                         |
| 8.03.2016.<br>(датум)             |                                                                                                                                         |

**ЗАХТЕВ**  
**за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације**

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Мит и наука у Платоновом дијалогу Тимај

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ филозофија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Александар Драган Кандић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски факултет у Београду, Чика Љубина 18 – 20

Година дипломирања: 2012.

Назив мастер рада кандидата: \_\_\_\_\_

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена:

Година одбране мастер рада:

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће  
на седници одржаној 8.03.2016.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

|  |                                                   |
|--|---------------------------------------------------|
|  | ДЕКАН ФАКУЛТЕТА<br><u>Проф. др Војислав Јелић</u> |
|--|---------------------------------------------------|

## ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Александар Кандић

Име и презиме ментора: Ирина Деретић

Звање: доцент

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. „Plato on the Social Role of Women: Critical Reflections”, International Journal *Skepsis* XXIII (2013), ISSN: 1105-1582, pp. 152-168.

---
2. „Mit o poreklu i nastanku čoveka u dijalogu *Protagora*“, у: *Theoria*, Број 4, Српско филозофско друштво, Београд, 2012, ISSN 0351-2274, стр. 77-90.

---
3. “Platon und Bioethik”, in: *Geschichte der Bioetik*, hrsg. Stefan L. Sorgner und Tina-Louise Fischer, mentis Verlag, 2011, ISBN: 978-3-89785-757-5, pp. 29-51.

---
4. “Human Excellences: past and present”, поглавље у америчкој монографији: *21st Century Anthropology*, Vol. 1, уредник и рецензент Н. James Birx, SAGE Publication Inc, California, USA, 2010, ISBN 978-1-4129-5738-0, стр. 526-535.

---
5. „Psyche as *Biblion*: Cognitive Dispositions and Pleasures at *Philebus* 38E12-40C“, у: *Theoria*, 2 (2009), God. 52, ISSN 0351-2274, UDK:14 Platon, 165 Platon, COBISS.SR-ID: 171579916, стр. 69-80.

---

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, AHCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са

релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односне дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

**ДЕКАН ФАКУЛТЕТА**

Датум \_\_\_\_\_

М.П.

**проф. др Војислав Јелић**

Univerzitet u Beogradu  
Filozofski fakultet  
Odeljenje za filozofiju

OBRAZLOŽENJE PREDLOGA TEME DOKTORSKOG RADA

## **Mit i nauka u Platonovom dijalogu Timaj**

Mentor: dr Irina Deretić

Kandidat: Aleksandar Kandić  
OF12-0001

U Beogradu, januara 2016. godine

## Predmet rada

Dijalog *Timaj* predstavlja jedan od najpoznatijih Platonovih dijaloga koji je izvršio izuzetan uticaj kako na antičke filozofe, tako i na ranohrišćanske i hrišćanske teologe, pa i renesansne mislioce. Kosmološki mit koji Platon formuliše u *Timaju* predstavlja originalnu mešavinu mitskih, prirodno-filozofskih i matematičkih elemenata, te je stoga već od svog pojavljivanja bio predmet raznovrsnih, manje ili više oštih interpretativnih sporova. Premda nije lako povući sasvim stroge granice između različitih interpretativnih stanovišta kojim ćemo se u ovom radu baviti, kao jedan od osnovnih pravaca tumačenja možemo izdvojiti onaj u kome se teži eliminaciji određenih mitskih aspekata *Timaja*, što, u krajnjem slučaju, vodi bavljenju prevashodno prirodno-filozofskim, te, u Platonovom smislu, naučnim (*episteme*) tezama iznetim u ovom spisu. Među sledbenike ovog pravca tumačenja mogao bi se svrstati Aristotel, koji, recimo, smatra da je sama veština tj. način stvaranja (*techne*) daleko značajnija od onog koji stvara<sup>1</sup> (u slučaju Platonovog *Timaja*, mitski demijurg (*demiourgos*) jeste tvorac telesnog sveta), zatim, tu pripadaju i Platonovi naslednici, filozofi stare Akademije, koji demijurga redukuju na čist razum, ali mu uz to pripajaju i ideje, odnosno večiti model na osnovu kojeg je sazdan kosmos, čime se udaljavaju od Platonove izvorne misli, te savremeni istraživači antičke filozofije, kao što su Kornford (F. M. Cornford), kod kojeg je prisutna težnja da pojam demijurga izjednači sa pojmom duše sveta (*psyche tou kosmou*), ili Dž. Dilon (J. Dillon), odnosno K. S. O'Brajen (C. S. O'Brien), bliski interpretacijama filozofa stare Akademije, ili Aristotela. Svi ovi autori, zapravo, veći značaj pridaju prirodno-filozofskom sadržaju dijaloga *Timaj*, a ne nastoje da odbrane i utemelje Platonovo uvođenje lika demijurga, tj. sintezu mitskih i naučnih elemenata. S druge strane, prema interpretativnom stanovištu koje ćemo mi zastupati u radu, a koje podržavaju autori kao što su S. Broudi (S. Broadie), L. Brison (L. Brisson), T. Robinson (T. Robinson), ili M. Bernijejt (M. Burnyeat), mitski aspekti *Timaja*, a naročito pojam demijurga, jesu nužni i suštinski za izgradnju Platonove prirodno-filozofske tj. kosmološke pozicije, što znači da se mitski i naučni aspekti teksta moraju proučavati zajedno i isključivo u međusobnom odnosu. Prema Platonovom mišljenju, iznetom u *Timaju*, demijurg se ne može poistovetiti ni sa idejama, ni sa dušom sveta, a još manje sa svojom telesnom tvorevinom. Međutim, on jeste *psyche*, ili čist razum, intelekt, koji ugledajući se na ideje kao večite paradigme, stvara čulni, vidljivi kosmos. Platonu je pojam demijurga neophodan upravo da bi, na indirektan način,

---

<sup>1</sup> Aristotel, *Fizika*, 195b24-25.

ukazao na značaj razuma i ljudske perspektive u konstituisanju čulnog sveta, i bez obzira na to što demijurga možemo shvatiti kao simboličku predstavu, ona se nikako ne može svesti ni na ideje, niti na nepromenljivi model na osnovu kojeg je, prema Platonu, struktuiran kosmos, jer to bi, konsekventno, vodilo eliminaciji psihičkih, antropoloških aspekata Platonove kosmologije. Ti aspekti za Platona jesu izuzetno značajni, jer, putem njih, Platon se suprotstavlja svim „mehanicističkim“ viđenjima prirode. Kao treći, poseban pravac čitanja *Timaja* mogu se izdvojiti ranohrišćanske i hrišćanske recepcije, u kojima se prirodno-filozofski i matematički elementi teksta najčešće sasvim zapostavljaju, dok se mitski aspekti interpretiraju doslovno, i pod snažnim uticajem hrišćanske doktrine.

Prema Platonovom shvatanju, nauka (*episteme*) podrazumeva znanje o nepromenljivim stvarima, i deli se na dijalektiku i matematiku<sup>2</sup>. S druge strane, u dijalogu *Timaj*, govor o prirodi i strukturi kosmosa označen je kao mit (*muthos*), budući da, za Platona, taj govor može biti u najboljem slučaju samo verovatan (*eikōs muthos*)<sup>3</sup>, a ne apsolutno izvestan, poput onog o matematičkim entitetima i zakonitostima. Međutim, i pored toga, Platon u *Timaju* predlaže matematički model objašnjenja prirodnih pojava, i raspravu o strukturi kosmosa i strukturi tzv. duše sveta (*psyche tou kosmou*)<sup>4</sup> temelji na modelu koji obuhvata kako matematičke entitete<sup>5</sup>, tako i ideje<sup>6</sup>, koje jesu predmet dijalektike. Platonova kosmologija postavljena je u izrazito mitski okvir: kosmos je delo demijurga (*demiourgos*, zanatlija, graditelj), tvorca fizičkog sveta, koji ugledajući se na savršenstvo matematičkih formi oblikuje prirodu, a pritom je transcendentan u odnosu na nju. Koja je uloga mitskih elemenata u Platonovoj kosmologiji, i u čemu se sastoji smisao pojma demijurga? U kakvom odnosu stoje mitski i naučni, odnosno matematički elementi teksta? Svakako, odgovor na ova pitanja, pored temeljne egzegeze dijaloga *Timaj*, iziskuje i određenje *Timaja* u odnosu prema drugim Platonovim dijalozima, kao i zapažanje konkretnih istorijskih uticaja pod kojim je pisao Platon, što je, na prvom mestu predsokratska filozofija. Dalje, od velikog značaja za razumevanje i egzegezu *Timaja* jesu i raznovrsne stoičke<sup>7</sup>, neoplatoničarske<sup>8</sup> i

---

<sup>2</sup> Platon, *Država*, 510c-511e, 527b.

<sup>3</sup> Platon, *Timaj*, 29d.

<sup>4</sup> *Ibid.*, 34c.

<sup>5</sup> *Ibid.*, 36b-c, 53c, i dalje.

<sup>6</sup> *Ibid.*, 51d.

<sup>7</sup> Hrizip (LS 46F, LS 54Q), u Long, A. i Sedley, D.: *The Hellenistic Philosophers*, 275-276 i 329-330. Za detaljniju raspravu o recepciji Platonovog *Timaja* u stoičkoj filozofiji, vidi: Long, A.: „Cosmic Craftmanship in Plato and Stoicism“, 37-54.

ranohrišćanske<sup>9</sup> rasprave u kojima ima reči o Platonovom demijurgu i njegovoj funkciji, zatim o matematičkom modelu stvarnosti, kao i o nizu drugih aspekata Platonovog spisa.

Za širi interpretativni okvir moglo bi se odrediti stanovište savremene „tbingenske škole“, kojoj pripadaju uticajni autori kao što su Kremer (H. Krämer), Gajzer (K. Gaiser), ili Slezak (T. A. Szlezák), a prema kojoj se sistem Platonove filozofije, zapravo, može u celosti rekonstruisati kako na osnovu sadržaja zapisanih dijaloga, tako i na osnovu tzv. nepisanog učenja, odnosno sadržaja koji su bili izlagani i razmatrani na Platonovim predavanjima užem krugu učenika i sledbenika, među koje spada i Aristotel. Postoje tri aspekta nepisanog učenja: učenje o načelima tj. o jednom i neodređenoj dvojini, zatim o idealnim brojevima, i, za nas najznačajnije - o *geometrijskoj konstrukciji sveta*, čiji su elementi zapisani u dijalogu *Timaj*. Drugim rečima, prema mišljenju filozofa tbingenske škole, dijalog *Timaj* pruža nam dubok uvid u Platonovu geometrijsku teoriju strukture sveta, te se kao jedan od ključnih momenata Platonovog sistema filozofije može u velikoj meri rekonstruisati na osnovu sačuvanog Platonovog spisa. Uz to, neka od Aristotelovih svedočanstava o nepisanom učenju mogu nam pomoći da bolje razumemo Platonovo shvatanje funkcije i prirode matematičkih entiteta koji, očigledno, igraju značajnu ulogu u timajevskoj kosmologiji.

Dijalog *Timaj* uobičajeno je određen kao dijalog poznog perioda, napisan pod izrazitim uticajem pitagorejskog učenja o harmoniji sa kojim se Platon najdirektnije upoznao putem Filolajevih spisa, premda činjenica da se razgovor vođen u *Timaju* nadovezuje na razgovor vođen u *Državi* navodi komentatore kao što je Oven (G. E. L. Owen) da preispitaju hronološko određenje ovog teksta, i uvrste ga među dijaloge srednjeg perioda, posmatrajući *Timaju*, u stvari, kao njihovu „krunu“ i zaokruženje<sup>10</sup>. Sam tekst izazvao je veliko interesovanje Platonovih savremenika, pre svega Aristotela koji *Timaju* najviše i citira od svih Platonovih dijaloga, kao i naslednika Platonove Akademije, Speusipa i Ksenokrata<sup>11</sup>, koji su se naročito bavili prirodom i smislom mitskih aspekata ovog spisa. Takođe, uticaj *Timaje* na formiranje ranohrišćanske i hrišćanske teološke misli jeste nesporan, dok se

---

<sup>8</sup> Plotin, *Eneade*, III 2 [47] 1.20-6, 14.1-6, IV 3 [27] 10.13.19, IV 4 [28] 11, Taylor, T.: *The Commentaries of Proclus on the Timeaues of Plato in Five Books*.

<sup>9</sup> Origen, *Peri Archôn*, II.I.3.58-64.

<sup>10</sup> Owen, G. E. L.: “The Place of the Timaeus in Plato's Dialogues”, 313-338. Ovenov tekst prvi put je štampan 1953. godine.

<sup>11</sup> Dž. Dilon (J. Dillon) u tekstu *The Timaeus in the Old Academy*, 80-94, pokazuje na koji način iz ne-doslovnih tumačenja *Timaje* koja su zastupali Speusip i Ksenokrat proizlazi redukcija Platonovog demijurga na “intelekt”, čiji, pak, sadržaj jesu ideje, duša sveta, i niz drugih entiteta.

njegovo poreklo može sagledati ne samo iz ugla pitagorejske i predsokratske filozofije prirode, već i tad postojećih, začetih teoloških učenja Bliskog istoka koja su baš kao i drevna saznanja iz oblasti matematike, astronomije, ili istorije, svoj put u Evropu utrla ponajviše preko starogrčke, helenske kulture<sup>12</sup>. Složeno preplitanje mitskih i naučnih elemenata *Timaja* predstavljalo je, razume se, interpretativni problem već za najpoznatijeg Platonovog učenika Aristotela koji je, baš poput filozofa stare Akademije, zauzeo stav da mitske elemente nikako ne bi trebalo shvatati doslovno, već samo kao pogodni literarni okvir za izlaganje teorije o strukturi sveta<sup>13</sup>. Taj stav svakako je blizak nekim modernim, naročito devetnaestovekovnim tumačenjima mita, koji u prvi plan stavljaju naučno i racionalno, a mitsko diskredituju kao bezvredno, primitivno i zaostalo. Međutim, valja primetiti da je Platonov kreacionistički mit u određenoj meri sličan hrišćanskom - koji je dominirao velikim delom ljudske istorije - te da su i jedan i drugi koegzistirali sa Platonovim naučno-metodološkim rešenjima koja su od Renesanse i mislilaca kao što su Galilej, Kopernik, ili Kepler, počela da preovladavaju u naučnoj paradigmi razumevanja fizičkog sveta i kosmoloških pojava, prevashodno u smislu primene matematičkog modela objašnjenja. Imajući sve ovo u vidu, ne bi trebalo da čudi obnovljeno interesovanje istraživača antičke filozofije za mitsko u *Timaju*, za smisao i prirodu Platonovog demijurga, tvorca fizičkog sveta, jer, u tim interesovanjima ogleda se i potreba da se mitsko i naučno, iracionalno i racionalno, objedine u formi jednog temeljnog, celovitog opisa ljudskog stanja. *Timaj*, u ovom pogledu, zaista pruža veoma mnogo. Bez obzira na to što je star gotovo dva i po milenijuma, ovaj filozofski spis, praćen manjim brojem negativnih, slabije potkrepljenih kritika, kakva je, recimo, britanskog istoričara nauke Dž. Sartona (G. Sarton) koji *Timaja* postavlja u istu ravan sa biblijskom knjigom postanja<sup>14</sup>, u metodologiji savremenih naučnih teorija o strukturi materije, o prirodi ljudske svesti i ljudske psihe, kao i nizu drugih istraživačkih oblasti može se prepoznati timajevski način promišljanja. Čak i Poper (K. Popper), jedan od najoštrijih kritičara Platonove društvene teorije formulisane u *Državi*, priznaje da se timajevska naučna paradigma čiji kamen temeljac predstavlja geometrijsko objašnjenje strukture sveta može prepoznati u svim modernim kosmološkim teorijama, od Kopernika i Keplera, preko Njutna, pa do Ajnštajna i drugih naših savremenika<sup>15</sup>. Uticajni istraživači antičke filozofije kao što su G. Vlastos (G. Vlastos), Dž.

---

<sup>12</sup> O helenskim osnovama savremene zapadne kulture raspravlja, recimo, T. A. Slezak (T. A. Szlezák), u knjizi *Šta Evropa duguje Grcima* (prev. I. Deretić), posvećujući jedan značajan odeljak Platonu (vidi: 225-234).

<sup>13</sup> Aristotel, *Op. Cit.*, 279b-280a.

<sup>14</sup> Guthrie, W. K. C.: *A History of Greek Philosophy*, Vol. 5, 241.

<sup>15</sup> Guthrie, *Op. Cit.*, 242.

Lojd (G. E. R. Lloyd), ili A. Gregori (A. Gregory), detaljnije preispituju odnos između modernih prirodnih nauka i Platonove kosmologije u *Timaju*, i drugim dijalozima.

Kao što smo već istakli, prvi komentatori i interpretatori ovog uticajnog Platonovog spisa, poput Aristotela, ili filozofa stare Akademije Speusipa i Ksenokrata, bili su skloniji shvatanju da mitske elemente *Timaja* ne bi trebalo razumevati doslovno, već samo kao literarno sredstvo za izlaganje teorije o postanku sveta, iz čega proističe da se Platonova prirodno-filozofska razmatranja u *Timaju* mogu razmatrati odvojeno od njihovog mitskog okvira. Međutim, u savremenoj i najnovijoj literaturi, postoje izražene, preovladavajuće tendencije da se o mitskim aspektima pomenutog dijaloga govori kao o nužnim i suštinskim za izgradnju Platonove prirodno-filozofske, odnosno naučne pozicije – bez obzira na to da li se oni smatraju doslovnim ili simboličkim – što, s jedne strane, može biti saglasno savremenim dvadesetovekovnim tumačenjima strukture i funkcije mita koja ukazuju na njegovu integralnu ulogu u ljudskoj kulturi, odnosno njegovu srodnost nauci, na taj način se oštro suprotstavljajući devetnaestovekovnim antropološkim i filozofskim stanovištima<sup>16</sup>, a s druge strane, može delovati i paradoksalno, imajući u vidu današnju dominaciju scijentizma i naučnog metoda kao nečeg što se najčešće poima sasvim kontrastno u odnosu prema mitskom mišljenju.

Na talasu ovih tendencija pojavljuje se i tekst Majlsa Bernijejta (M. F. Burnyeat) u kojem autor predlaže temeljno revidiranje uobičajenog tumačenja Platonovog izraza *eikōs muthos*, odnosno *eikōs logos* (u *Timaju*, *muthos* i *logos* postaju gotovo izjednačeni)<sup>17</sup>. Termin *eikōs*, s kojim se susrećemo u uvodnom delu *Timaja*, tzv. *Proemium*-u<sup>18</sup>, u svom osnovnom značenju „verovatan“ (eng. *likely*, *probable*), neretko je istraživače upućivao na to da *Timajev*, i konsekvntno, svaki ljudski opis fizičkog sveta, u najboljem slučaju može biti samo verovatan, aproksimativan („verovatna priča“), iz čega proizlazi da mu je pripisivan jedan prevashodno negativan smisao. Bernijejt, međutim, tvrdi da takva tumačenja predstavljaju grubo udaljenje od izvorne Platonove namere, i da je adekvatan prevod termina *eikōs*, u datom kontekstu, neuporedivo bliži našim terminima „odgovarajući“, „prikladan“, „racionalan“, čime je naglašen pozitivan smisao karakterizacije mita u *Timaju*. 2012. godine pojavljuje se obimna studija Sare Broudi pod naslovom *Nature and Divinity in Plato's Timaeus*. Broudi dalje potencira suštinski smisao mitskih elemenata *Timaja*, a naročito

---

<sup>16</sup> Vidi: Sigl, R. (Segal, R.): *Myth and Science: Their Varying Relationships*, 337-58, i Lévi-Strauss, C.: *The Savage Mind*, 1-34.

<sup>17</sup> Burnyeat, M. F.: „Eikōs muthos“, 167-186.

<sup>18</sup> Platon: *Op. Cit.*, 27c-29d.

Platonovu tezu o „odvojenosti“, ili transcendentnosti demijurga, smatrajući da se u njoj ogleda ideja o našoj sposobnosti da strukturu fizičkog sveta sagledamo iz spoljašnje („extra-mundane“) perspektive, kao i da je njome naglašen motiv neophodnosti postojanja ljudskih bića koja promišljaju čulni, fizički svet i na taj način ga upotpunjuju<sup>19</sup>. Platonova misao se tako suprotstavlja mehanicističkim objašnjenjima prirode koja su dominirala predsokratskom filozofijom<sup>20</sup> (npr. u dijalogu *Fedon*, Sokratov Platon kritikuje Anaksagorinu teoriju, ali je i pohvaljuje zato što uključuje um u prirodno-filozofsko objašnjenje), dok načelo stvaranja poprima *humani karakter intelekta* izražen kroz lik demijurga<sup>21</sup>. Da bismo temeljno razumeli strukturu sveta, neophodno je da mislimo kao njegovi tvorci.

Još jedan autor koji uviđa značaj mitskih elemenata *Timaja*, smatrajući ih kompatibilnim sa naučnim elementima, pritom visoko vrednujući sintetički karakter ovog Platonovog dijaloga, jeste Tomas Robinson (Thomas Robinson). U tekstu „Plato on (just about) Everything: Some Observations on the Timaeus and Other Dialogues“<sup>22</sup>, Robinson ne samo što *Timaja* sagledava kao Platonovu - a možda i u širem smislu - antičku varijantu „teorije svega“, već i zapaža relevantne sličnosti između nekih Platonovih naučnih koncepata, i koncepata koje nudi savremena nauka, odnosno fizika i kosmologija. Na prvom mestu, to je teorija „velikog praska“<sup>23</sup>, prema kojoj kosmos ima početak u vremenu, no, kako primećuje Robinson, dok savremena teorija velikog praska govori o prostoru koji se širi, za Platona, prostor je pre nešto nalik nepromenljivom okviru u kojem se odvijaju fizički procesi i konstituise materija. Sa stanovišta istorije ideja, sličnosti između Platonove zamisli o početku vremena, kasnije „eksploatisane“ u hrišćanstvu, i savremene teorije o velikom prasku kao početnom vremenskom trenutku u kojem materija, inače beskonačno zgusnuta, počinje da se širi i struktuiru, jesu značajne i vredne pažnje. Dok su platoničarska i hrišćanska razmatranja izvedena uglavnom bez oslanjanja na neposredno čulno iskustvo, a ova potonja naročito obavijena velom misterije, savremena nauka nastoji da svoje hipoteze o nastanku kosmosa potvrdi eksperimentalnim putem, pa se s vremena na vreme mogu čuti tumačenja mernih (eksperimentalnih) podataka koja bi trebalo da dokažu da je kosmos nastao u određenom trenutku, pre više milijardi godina. Takođe, u Platonovim dijalozima kao što je *Državnik*,

---

<sup>19</sup> Broadie, S.: *Op. Cit.*, 3-4.

<sup>20</sup> *Ibid.*, 5.

<sup>21</sup> *Ibid.*, 7 i dalje.

<sup>22</sup> Vidi: Robinson, T. M.: „Plato on (just about) Everything: Some Observations on the Timaeus and Other Dialogues“, 101-116.

<sup>23</sup> *Ibid.*, 107 i dalje.

javlja se ideja o cikličnom kretanju univerzuma<sup>24</sup>, što je opet prisutno i u određenim varijacijama teorije velikog praska, prema kojim će se kosmos nakon širenja sažeti u „tačku“ ne bi li zatim iznova počeo da se širi, na talasu novog velikog praska... Ukoliko se osvrnemo još dalje u prošlost, zapazićemo da se istovetne ideje mogu pronaći i kod Anaksagore, što nimalo nije neobično, imajući u vidu da je Platon mnoge prirodno-filozofske zamisli preuzeo od svojih prethodnika, predsokratskih fizičara, a oni, opet, od starijih bliskoistočnih kultura.

Religijski mit, kao proizvod apstraktno-alegorijskog izraza mnogobrojnih karakteristika stvarnosti uklopljenih u jedinstven sistem koji funkcioniše na različitim nivoima, predstavljao je jedno od najdelotvornijih sredstava antičke obrazovne prakse. U antičkom grčkom društvu, funkcija mita, koji je služio kao osnov i kao glavni konstituent društveno-teorijskih koncepata, bila je da uskladi društvene običaje sa fizikom i geometrijom prirodnih procesa<sup>25</sup>. Na taj način, prirodno-filozofske osnove bile su približene široj populaciji i ljudskoj potrebi da razvija i neguje različita shvatanja o poreklu univerzuma i organizacije društvenih aktivnosti. S druge strane, filozofska i prirodno-filozofska misao omogućavala je ekspertske tj. dublji uvid u odlike apstraktnih elemenata i njihova značenja, koja su bila skrivana od šire populacije usled tadašnje dominacije sveštenečke i aristokratske klase. Ustanovljenje i očuvanje jednog apstraktnog, geometrijskog načela prirode omogućilo je drevnim sveštenicima i filozofima da raspolažu racionalno utemeljenim i logički pouzdanim sredstvom, koje potom mogu upotrebiti visokoobrazovani pojedinci (u pitagorejskoj tradiciji: *mathematikoi*) i pripadnici vladajuće klase ne bi li odmerili tj. ocenili uticaje prirodnih sila i koordinisali dinamiku društvenih procesa u skladu prema karakteristikama kosmičkih fenomena. Tako je javna nauka samo delimično posedovala “demokratski” kvalitet, jer iako su relacije među elementima mita pružale uvid u kosmološke relacije, njihov mitski, simbolički izraz sprečavao je neposredno razumevanje i konverziju ideja, u smislu slobodnog tumačenja opštih principa koje ne bi zahtevalo poznavanje nekakvog višeg jezika geometrijske apstrakcije. Razlog za takva ograničenja bio je u tome što su božanstvima i mitskim ličnostima dodeljena simbolička značenja, u skladu prema redu i rasporedu elemenata unutar metoda geometrijske konstrukcije.

---

<sup>24</sup> Za analizu pomenutog mita u *Državniku* vidi: Deretić, I.: *Platonova filozofska mitologija*, 79-96.

<sup>25</sup> Jedan od najznačajnijih i najdirektnijih pisanih izvora koji svedoče o povezanosti ranih, orfičkih mitova sa teorijama o strukturi materije i prirode jeste tzv. Derveni papirus, otkriven tek u drugoj polovini prošlog veka. Nepoznati autor tog spisa, datiranog na četvrti vek p. n. e, mitove tumači kao *simboličke, alegorijske izraze starogrčke proto-fizike*. Derveni papirusom opširno se bavi G. Betegh (G. Betegh) u svojoj uticajnoj studiji objavljenoj 2004. godine.

U ovom smislu, Platonov *Timaj* – zajedno sa Euklidovim *Elementima* – predstavlja značajno odstupanje od starogrčke intelektualne prakse. *Timaj*, naprosto, „otkriva“ previše.

## Cilj rada

Cilj predloženog istraživanja jeste da unapredi naše dosadašnje razumevanje Platonovog *Timaja*, naročito međusobni odnos mitskih (*muthos*) i naučnih (*episteme*) elemenata ovog spisa, i njihovu ulogu u izgradnji Platonove prirodno-filozofske tj. kosmološke pozicije. Imajući u vidu sintetički karakter Platonovog spisa, nastojaćemo da opravdamo Platonov pristup kosmološkoj problematici koji, za razliku od modernih i savremenih kosmoloških teorija, značajno mesto daje i mitskom izrazu: taj izraz nije samo ukrasnog karaktera, i nije suvišan, već reprezentuje određene iracionalne, simboličke aspekte ljudskog mišljenja u okviru jednog potpunog, sveobuhvatnog filozofskog modela stvarnosti sistematično izloženog u dijalogu *Timaj*. Mitsko i naučno, iracionalno i racionalno, uvek se upotpunjuju, a prema Platonu, svaka teorija koja pretenduje da pruži temeljno, potpuno objašnjenje ljudskog stanja, mora obuhvatiti oba ova aspekta. S obzirom na to da je jedan osnovnih ciljeva istraživanja eksplikacija Platonovog postupka sinteze mitskih i, u platoničarskom smislu shvaćenih, naučnih elemenata u dijalogu *Timaj*, neka od pitanja kojim će se baviti disertacija jesu sledeća: da li su mitski aspekti *Timaja* samo “ukrasni”, kako je smatrao, recimo, Aristotel, ili su oni nužni za konstituisanje Platonove prirodno-filozofske pozicije? U čemu je smisao i uloga pojma demijurga (*demiourgos*)? Ukoliko, prema Platonu, metafizički principi mogu objasniti strukturu fizičkog sveta, zašto je onda neophodno da Platonova kosmološka teorija bude smeštena u jedan izrazito mitski okvir? Ukoliko Platonov govor (*logos*) o prirodi označava kao “verovatan”, a pritom predlaže matematički model objašnjenja, ima li osnova za bilo kakvo plodno poređenje – naročito sa stanovišta istorije ideja - između Platonovog pojma nauke i modernog pojma nauke? Takođe, nastojaćemo da pokažemo i to da su Platonova razmatranja u dijalogu *Timaj* u izvesnoj meri savremena i aktuelna, što je potkrepljeno dinamičnim raspravama u najnovijoj literaturi iz oblasti antičke, odnosno Platonove filozofije, pa i filozofije religije, teologije, i drugih istraživačkih disciplina. I savremeni čovek, inače skloniji naučnom mišljenju, poseduje izvesni afinitet prema mitskom i iracionalnom, što može imati podsticajnu, motivacionu ulogu kako u njegovom ličnom životu, tako i u naučno-istraživačkim poduhvatima. Na osnovama mita, razvija se i naučna misao koja nejasne, neretko alegorijske mitske strukture, nastoji da konkretizuje u formi proverljivih naučnih teorija. S obzirom na to da Platon, baveći se

strukturu elemenata, tj. najjednostavnijih činilaca prirode, ili astronomskim relacijama, upotrebljava niz matematičkih termina ne bi li skicirao sopstveni matematički model objašnjenja prirodnih pojava, trebalo bi ispitati, sa stanovišta teorije ideja, ima li osnova za bilo kakvo plodno poređenje Platonove kosmološke teorije i modernih naučnih teorija. *Timaj* je tekst sa „dva lica“: jedno je metaforičkog karaktera, a drugo matematičkog i naučnog. Kao glavni povod za istraživanje nameću se kako nedovoljno jasan, provokativan opis mitskog demijurga, „zanatlije“ koji služeći se idejama i matematičkim entitetima kao uzorima konstruiše čulni svet, tako i Platonova karakterizacija demijurga kao transcendentnog, te uspostavljanje stroge odvojenosti sveta ideja i matematičkih entiteta - koji sačinjavaju predmet nauke tj. pravog znanja - s jedne strane, odnosno prirode, s druge strane, koja je, za Platona, efemernog, propadljivog karaktera, i stoga može biti jedino predmet „verovatne priče“ tj. „verovatnog mita“ (*eikōs muthos*).

Kad je reč o pomenutim pitanjima, u obimnoj literaturi na tu temu postoje, razume se, sasvim suprotstavljena interpretativna stanovišta, ali i uravnoteženi, kompromisni pravci tumačenja. Razmatrajući i kritički preispitujući različite pravce tumačenja dijaloga *Timaj*, nastojaćemo da izgradimo konzistentnu i dobro utemeljenu interpretativnu poziciju, koja što vernije odražava Platonovo izvorno filozofsko stanovište. Jedan od osnovnih pravaca tumačenja sledio bi Aristotela, kao i filozofe stare Akademije koji su nasledili Platona, a prema kojima su mitski aspekti *Timaja* sasvim suvišni i postoje pre svega u vidu literarnog ukrasa, što bi značilo da se Platonova nauka može izložiti i proučavati sasvim nezavisno od pojma demijurga, i mitskog okvira koji taj pojam prati. U savremenoj literaturi, takvom stanovištu skloni su autori poput F. M. Kornforda (F. M. Cornford), Dž. Dilon (J. Dillon), K. S. O'Brajena (C. S. O'Brien), ili G. Vlastosa (G. Vlastos), i premda, recimo, Dilon, slično nama, smatra da se lik demijurga može redukovati na „razum uopšte“, on ne uviđa i ne razjašnjava razloge na osnovu kojih Platon svoju kosmološku teoriju formuliše u vidu sinteze mitskog i naučnog. S druge strane, prema pravcu tumačenja *Timaja* koji ćemo mi zastupati u radu, a koji je potkrepljen interpretacijama S. Broudi (S. Broadie), L. Brisona (L. Brisson), A. Longa (A. Long), T. Robinsona (T. Robinson), M. Bernijejta (M. Burnyeat), i drugih, mitski elementi *Timaja* jesu neophodni i nužni za izlaganje Platonove nauke i kosmologije, oni su sasvim konzistentni sa naučnim elementima teksta, bez obzira na to da li se interpretiraju doslovno ili ne. Oni su, prema Platonovom mišljenju, najprikladniji način da se racionalistička filozofija prirode izloži antičkom čoveku, i da se, putem pojma demijurga, ljudski razum postavi u središte zbivanja.

U uvodnim odeljcima rada osvrnućemo se i na rezultate, odnosno uvide tbingenske škole Platonove filozofije koji mogu doprineti rešavanju postavljenih interpretativnih problema. Naime, prema filozofima tbingenske škole, sistem Platonove filozofije delom je zapisan u dijalozima, a delom usmeno izlagan na Platanovim usmenim predavanjima. Nejasnoće koje postoje u vezi sa interpretiranjem matematičkih aspekata dijaloga *Timaj* mogle bi biti otklonjene uvidom u Platonova predavanja, odnosno tzv. nepisano učenje, a matematički delovi *Timaja* mogli bi biti potkrepljeni vizualnim prikazima (H. Kremer, G. Vlastos, L. Brison, i drugi, pružaju određene vizualne tj. geometrijske rekonstrukcije naučnih odeljaka *Timaja*). Sasvim je moguće da je Platon sledbenicima Akademije pružao širu i potpuniju sliku o svojoj matematičkoj teoriji strukture kosmosa.

## Osnovne hipoteze

U radu ćemo nastojati da dokažemo sledeće dve, usko povezane hipoteze:

(1) *Mitski aspekti Platonovog Timaja nisu suvišni, već sasvim suprotno, oni su od suštinskog značaja za razumevanje i izgradnju Platonove naučne pozicije, odnosno Platonove kosmologije.* Pojam demijurga (*demiourgos*, zanatlija, graditelj) trebalo bi da, u vidu metafore, čoveku Platonovog vremena sugerise da principi na osnovu kojih je načinjen fizički svet mogu biti predmet ljudskog saznanja, dok su ideje i matematički entiteti, koji predstavljaju naučne elemente spisa (*episteme*), označeni kao uzori-paradigme prema kojim demijurg, navodno, oblikuje telesni svet. Drugim rečima, pojam demijurga Platonu je neophodan kako bi na indirektan način tvrdio da *bez postojanja ljudskog razuma nema ni smisla govoriti o strukturi fizičkog sveta*, njegovoj svrsi, te o ulozi ideja, matematičkih entiteta, itd. U Platonovo vreme to su bile veoma smele tvrdnje, i on se na taj način suprotstavlja „mehanicistički“ orijentisanim filozofima, kakav je, na primer, Demokrit. Prema tome, sledeći autore kao što su S. Broudi, A. Long, ili L. Brison, tvrdićemo da pojam demijurga predstavlja mnogo više od ukrasnog, literarnog pojma u Platonovom kosmološkom spisu. On pre svega simbolizuje *čist intelekt*, ljudski razum razvijen do stepena na kojem je sposoban da pojmi osnovna načela fizičke stvarnosti, i da ih aplicira u kontekstu prirodno-naučnog ili nekog drugog istraživanja. Platon, zapravo, od nas traži da svet sagledamo iz spoljašnje perspektive njegovog pretpostavljenog, zamišljenog tvorca. Atinski filozof, očigledno, radije upotrebljava termin *demiourgos* nego *theos* da označi tvorca čulnog sveta. Pojam „najvećeg od svih zanatlija“ stidljivo se pojavljuje u *Državi*, a u *Timaju* zadobija

potpunu eksplikaciju. Samim tim što rasvetljava funkciju i način delovanja demijurga, Platon nam sugerise da je tu reč o pojmovima kojim mogu ovladati i ljudska bića, pritom na više mesta ističući da je ljudski razum srodan božanskom, i da u njemu učestvuje. Imajući u vidu sudbinu svog učitelja Sokrata, Platon ne samo što svoje filozofske ideje saopštava u dijaloškoj formi, stavljajući ih u usta aktera dijaloga, već se često služi i mitskim, alegorijskim izrazom, kako bi postigao još veći stepen indirektnosti, naročito kada su u pitanju teme veoma osetljive i provokativne za atinsko i grčko društvo toga doba. U tom smislu, Platonov pokušaj da ljudski razum postavi u središte zbivanja, dajući mu konstitutivnu, aktivnu ulogu u struktuiranju prirode i prirodnih procesa, nužno iziskuje mitski okvir koji samo sledi formu predplatonske grčke mitologije, a zapravo uspostavlja jedan sasvim novi sistem ideja, simbola i ustrojstva stvarnosti. Eksplicitan filozofski izraz, Platona bi verovatno doveo u direktan sukob sa vladajućim slojevima atinskog društva. Pojam demijurga, prema tome, na univerzalan način simbolizuje razum, odnosno *inteligenciju uopšte*, koju poseduju i ljudi, a koja – prema Platonu - služeći se idejama i matematičkim entitetima kao uzorima, tj. večitim paradigmama, poima fizički svet i s njime interaguje.

(2) *Mitski i naučni elementi dijaloga Timaj jesu ne samo kompatibilni, već i nužno povezani, te se Platonova naučna pozicija u Timaju nikako ne može temeljno razumeti bez egzegeze mitskih aspekata ovog spisa.* Nakon što je utvrdio da je govor o prirodi samo “verovatan” (*eikōs muthos*), poistovećujući *muthos* sa *logos*-om, Platon u *Timaju* uspostavlja vezu između ideja, paradigmi čulnog, promenljivog sveta koje su predmet Platonove nauke (*episteme*), i prirode, tj. fizičke stvarnosti. Ta veza ostvarena je putem metaforički upotrebljenog pojma demijurga, čime se, prema interpretativnom stanovištu koje zastupamo, razumska sposobnost - kakvu poseduje čovek - postavlja u središte Platonove kosmološke teorije u dijalogu *Timaj*. Iako, za Platona, ideje i matematički entiteti predstavljaju nepromenljive, transcendentne paradigme koje postoje same po sebi, nezavisno od čulnog sveta, one mogu poslužiti za objašnjenje fizičkih pojava. Dok se matematičari matematičkim zakonitostima bave na formalan način, ne povezujući matematiku sa iskustvom, dijalektičar, čije je znanje opisano u *Državi* a dodatno pojašnjeno u *Timaju*, služi se upravo idejama i matematičkim zakonitostima kao modelima tj. paradigmama raznovrsnih čulnih pojava (uključujući tu i moralne). Na taj način, transcendentne ideje zadobijaju konstitutivnu ulogu: ljudski razum, nastojeći da objasni čulni svet, dodeljuje idejama određen eksplanatorne smisao. Ovo stanovište, čini se, samo je pojačano i univerzalizovano u *Timaju*. Umesto da direktno označi ljudski razum, tj. razum uopšte, kao perspektivu iz koje sagledava svet, Platon pribegava nizu mitskih i

psiholoških metafora, tvrdeći da mitski demijurg stvara dušu sveta (*psyche tou kosmou*) ugledajući se na savršenstvo matematičkih formi, čime se psihička, odnosno mentalna svojstva, dovode u vezu sa matematičkim entitetima, a zatim i sa strukturom elemenata u prirodi. Sve su ovo izuzetno smele zamisli za Platonovo vreme, te Platon nije želeo ugrozi svoj položaj saopštavajući ih eksplicitno. Imajući sve ovo u vidu, Aristotelova svedočanstva o Platonovom nepisanom učenju još više dobijaju na značaju. Pritom, trebalo bi imati u vidu da se velik deo dijaloga *Timaja* odnosi upravo na antropologiju, jer ovaj spis pretenduje da pruži jedan celovit opis ljudskog stanja, kao i ljudskog pogleda na svet i prirodu. *Timaj* je, na izvestan način, *antropocentričan*. U načelu, i mit i nauka, bez obzira na to da li je reč o Platonovoj idealistički shvaćenoj nauci, ili aristotelovskoj, empirički orijentisanoj nauci, koja je po mišljenju nekih autora bliža modernim shvatanjima nauke, prevashodno teže da sistematizuju iskustvene pojmove, konstruišući manje ili više složene, apstraktne eksplanatorne modele. Dok mit to najčešće čini putem simboličkih predstava koje nisu na očigledan način povezane sa pojavom koju bi trebalo da objasne, prirodna nauka se neretko služi „pročišćenim“ jezikom matematike, i nastoji da zadovolji kriterijum proverljivosti svojih hipoteza. No, predmet mita i predmet nauke jeste identičan: to je svet i njegova immanentna struktura. U slučaju Platonovog *Timaja*, mit nužno upotpunjuje prirodno-filozofska razmatranja, izražavajući u alegorijskoj formi ono što je antičkom čoveku teško, pa i gotovo nemoguće, na racionalan način objasniti.

### **Problemsko-egzegetski metod istraživanja**

Svaki rad o Platonovom *Timaju* jednim svojim delom mora biti istorijsko-filozofskog karaktera, međutim, ovde predloženo istraživanje prevashodno je koncipirano problemski: odnos mitskih (*muthos*) i naučnih (*episteme*) elemenata Platonovog spisa razmatra se na osnovama interpretativnog stanovišta koje smo skicirali u prethodnim odeljcima, što znači da način izlaganja nije uslovljen isključivo strukturom Platonovog teksta, već i strukturom predloženih hipoteza i argumentacije. Stoga ćemo metod istraživanja odrediti kao *problemsko-egzegetski*. On, dakle, podrazumeva egzegezu, tj. detaljnu analizu i interpretaciju relevantnih mesta u Platonovom *Timaju*, pa i, kad je to neophodno, njihovo povezivanje sa relevantnim mestima iz drugih dijaloga, što je metodologija koju slede sve uticajne studije o Platonovom *Timaju*. Odabir relevantnih mesta izvršen je, razume se, u skladu prema osnovnoj distinkciji između mitskih i naučnih aspekata *Timaja* koja je ovde razjašnjena kroz predmet, cilj i hipoteze istraživanja. Ovakav istraživački zadatak podrazumeva korišćenje primarne literature na starogrčkom jeziku, kvalitetnih prevoda primarne literature na engleski

i srpski jezik, zatim obimnu sekundarnu literaturu na engleskom jeziku nastalu pretežno tokom XIX i XX veka, najnovije studije na datu temu, kao i relevantnu građu koja pripada drugim antičkim izvorima. Budući da je Platonov dijalog *Timaj* svestranog karaktera, potrebno je, dakle, obuhvatiti i neka od saznanja iz oblasti starogrčke astronomije, matematike, fizike, istorije, tj. saznanja koja je Platon mogao imati u vidu prilikom pisanja dijaloga *Timaj*. Pored Platonovih spisa, dakle, od primarnih izvora biće korišćena Dilsova zbirka fragmenata predsokratskih filozofa, Aristotelova *Metafizika*, *Fizika* i drugi značajni spisi u kojima Aristotel komentariše Platonovog *Timaja*, zatim niz raznovrsnih izvora iz oblasti helenističke, neoplatoničarske i ranohrišćanske filozofije, tu naročito imajući u vidu Proklove komentare *Timaja*. Neki od najznačajnijih savremenih sekundarnih izvora obuhvataju različita suprotstavljena interpretativna stanovišta u pogledu odnosa mitskih i naučnih aspekata *Timaja*, među kojim se izdvajaju, hronološkim redom: A. E. Taylor: *A Commentary on Plato's Timaeus* (1928), F. M. Cornford: *Plato's Cosmology* (1966), G. Vlastos: *Plato's Universe* (1975), L. Brisson: *Le même et l'autre dans la structure ontologique du Timée de Platon* (1998), A. Gregory: *Plato's Philosophy of Science* (2000), T. Kj. Johansen: *Plato's Natural Philosophy: A Study of the Timaeus-Critias* (2004), S. Broadie: *Nature and Divinity in Plato's Timaeus* (2012), kao i članci G. E. R. Lloyd: „Plato as a Natural Scientist“ (1968), H. Kremer: „Die Idee der Einheit in Platons Timaios“ (1997), J. Dillon: „The Timaeus in the Old Academy“ (2003), G. Betegh: „What makes a myth eikōs?“ (2010), M. F. Burnyeat: „Eikōs muthos“ (2011), i mnogi drugi.

Istraživanje se, nužno, odvija u dva konvergentna pravca. Prvi pravac obuhvata pojmove i pojmovnu građu koja se tiče mitskih elemenata: to je, kao što smo istakli, pre svega pojam demijurga (*demiourgos*), zatim pojmovi *eikōs muthos*, odnosno *eikōs logos* koji su interpretativno veoma problematični, ali i pojam duše sveta (*psyche tou kosmou*), pojam *theos* čiji odnos prema pojmu *demiourgos* zahteva razjašnjenje, kao i politeistička božanstva koja pronalaze svoje mesto u *Timaju* i pored toga što Platon nastoji da kreira jednu „novu mitologiju“. Na osnovu analize Platonove upotrebe ovih pojmova, izvedene uz pomoć tekstualne egzegeze i konsultovanja najnovije sekundarne literature, izgrađićemo interpretativni okvir koji će, u skladu prema zadatim ciljevima i hipotezama, utrti put kompatibilnosti mitskog i naučnog u Platonovom *Timaju*. Drugi pravac istraživanja podrazumeva analizu naučnih i matematičkih termina, i njihovu sistematizaciju. Nauka, tj. pravo znanje (*episteme*), isto (*tauton*) i različito (*heterotes*), poredak (*kosmos*), sferičnost, kružne linije, geometrija intervala pitagorejske muzičke lestvice precizno opisana putem kvantitativnih odnosa (2:1, 3:2, 4:3, itd.), opis elementarnih trouglova i pravilnih poliedara,

uloga srazmere i proporcije kako u struktuiranju fizičkog sveta, tako i formiranju vrednosnih termina kao što su lepo i dobro – Platonov tekst obiluje nedvosmislenim matematičkim odredbama, a one su „rasute“ duž čitavog teksta. Kako bismo rekonstruisali Platonovo stanovište i rasvetlili Platonov postupak sinteze mitskog i naučnog, poslužićemo se ne samo pojmovnom analizom Platonovog teksta, već i uporednom analizom antičkih spisa koji su na Platona mogli uticati, i na koje je Platon, svojim delom, manje ili više direktno uticao, dakle, pratićemo i razvoj „timajevske“ filozofske terminologije kroz istoriju filozofije, ponajviše kod predsokratovaca, aristotelovaca, neoplatoničara i ranohrišćana. Mitsko i naučno, u slučaju Platonovog *Timaja*, konvergiraju, pokazujući nam se kao dva lica jednog istog sveta.

## Struktura rada

Rad se sastoji iz pet osnovnih poglavlja, od kojih tri sadrže po tri ili više potpoglavlja, sa odgovarajućim odeljcima. Osnovna podela rada izvedena je prema distinkciji između mitskih i naučnih elemenata Platonovog teksta, uz uključenje jednog središnjeg poglavlja u kojem će se detaljnije raspravljati o odnosu između *muthos*, *logos*, i *episteme*.

**1. Uvodna reč.** Prvo poglavlje je uvodnog karaktera i u njemu ćemo se baviti opštim odlikama Platonovog shvatanja pojma *muthos*, imajući tu u vidu glavne istorijske uticaje, kao što je predsokratska filozofija, te prirodno-filozofske sadržaje Platonovih mitova. Na taj način ćemo skicirati osnovni pravac tumačenja dijaloga *Timaj*.

**1.1. Timaj i predsokratska filozofija.** Nijedna ideja ne pojavljuje se sama od sebe, pa je stoga neophodno uočiti osnovne uticaje pod kojim Platon formira svoj kosmološki mit, i unutar njega pojam demijurga. Da bismo što bolje razumeli Platonovu strategiju u *Timaju*, sagledaćemo odgovarajuće elemente predsokratske filozofije, kao i starijih bliskoistočnih filozofskih i religijskih tradicija, koje putem predsokratskih filozofa dospevaju do Platona, naročito tu imajući u vidu Heraklita, Pitagoru, Anaksagoru, i ideju *racionalnosti* tj. racionalne objašnjivosti prirodnih procesa koja postupno zamenjuje mitsku formu objašnjenja. Tako će, na primer, Entoni Long (Anthony Long) Platonov pojam demijurga sagledati kao metaforu heraklitovskog razuma<sup>26</sup>, odnosno „inteligencije kao takve“, čija bi svrha bila da antičkog

---

<sup>26</sup> Long, A.: “Cosmic Craftmanship in Plato and Stoicism”, 37-54. Objavljeno u zborniku *One Book, the Whole Universe: Plato's Timaeus Today* (2010).

čitaoca posredno uvede u kosmološku, prirodno-filozofsku problematiku, potencirajući ulogu ljudskog razuma u saznavanju i konstituisanju prirode. Priroda, prema tome, nije više samo predmet božanskog saznanja, već i onog ljudskog, te i sam Platon u *Timaju* ukazuje na srodnost ljudskog i božanskog razuma<sup>27</sup>.

**1.2. Platonovo mitotvorstvo.** U dijalogu *Država*, Platon iznosi stav da su „mitovi sami po sebi lažni, ali saopštavaju nešto istinito“ (377a). Ovo nas upućuje na alegorijsko tumačenje mitova. Platonovi dijalozi obiluju mitskim slikama i motivima koje upotpunjuju filozofsko-argumentativni diskurs u onim situacijama kad on postaje nedovoljan i neadekvatan. Platonovi mitovi mogu se klasifikovati na etiološke, erotske-psihološke, i eshatološke. Za naše istraživanje najrelevantniji jesu etiološki mitovi u koje spada i *Timaj*, budući da se oni bave *uzrocima pojava*.

**1.3. Prirodno-filozofski aspekti Platonovih mitova.** Kako proučavanje bilo kog Platonovog spisa zahteva sintetički pristup i obuhvatanje srodnih mesta u drugim dijalozima, u ovom potpoglavlju uočićemo paralele između *Timaja* i mitova formulisanih u *Fedonu*, *Državi*, *Državniku*, zatim sa analogijom sa suncem i linijom u *Državi*, pa i čuvenom alegorijom pećine u istoimenom dijalogu. Mnogi Platonovi mitovi sadrže prirodno-filozofske, odnosno naučne i matematičke elemente, a *Timaj* predstavlja sublimaciju Platonovih kosmoloških istraživanja. Međutim, trebalo bi imati u vidu da prema filozofima tbingenske škole osnovni principi Platonove nauke, zapravo, nisu formulisani samo u dijalozima, već i na Platonovim usmenim predavanjima, što predstavlja sadržaj tzv. nepisanog učenja.

**2. Mitski aspekti dijaloga Timaj.** Glavni predmet drugog poglavlja jesu mitski aspekti dijaloga *Timaj*, a naročito pojam demijurga, njegovo poreklo, i njegov uticaj na potonju filozofsku i ranohrišćansku misao.

**2.1. Dijalozi Država i Timaj kao sintetička celina.** Zapažajući činjenicu da se rasprava vođena u dijalogu *Timaj* nadovezuje na razgovor o idealnoj državi, pokušaćemo da ukratko objasnimo u kojoj meri je *Timaj* značajan za razumevanje koncepata formulisanih u *Državi* (i obratno). Značajan je mit o Eru, iznesen u zaključnoj, desetoj knjizi *Države*, jer sadrži niz

---

<sup>27</sup> Platon: *Timaj*, 90d-c.

matematičkih odredbi koje će zatim biti dodatno eksplicirane u *Timaju*. Jedan odeljak biće posvećen i Platonovom mitu o Atlantidi.

Platonov demijurg, tvorac ili arhitekta fizičkog sveta, ne pojavljuje se sasvim iznenadno<sup>28</sup>. U uvodnim knjigama *Države*, Platon je dao oštru kritiku antropomorfnih predstava božanstava<sup>29</sup>. Takve predstave, u kontekstu Platonovog obrazovnog programa i teorije umetnosti, moraju se smatrati moralno neprihvatljivim budući da kvare omladinu, inače sklonu podražavanju (*mimesis*). Na ovim stranicama *Države*, stvaraju se temelji Platonove „nove mitologije“ koje će biti izložena u *Timaju*. Citirajući raznolike primere iz grčke mitologije, Platon argumentuje da bogovi ne mogu biti uzrok zla u svetu, već isključivo dobra, da oni ne obmanjuju ljude na taj način što menjaju oblik, da nisu sposobni da izgovore laž, kao i da ne smeju da se ponašaju nemoralno i izopačeno tako što bi zadovoljavali svoje čulne prohteve kad god poželeva, i gde god poželeva. Pored toga što je u skladu s abrahamskim tradicijama, Platonova pozicija slična je i Ksenofonovoj – a to je još jedan grčki mislilac koji je argumentovano odbacivao religijski antropomorfizam. Karakter demijurga, tvorca fizičkog sveta, anticipiran je putem krajnje lucidnog, neobičnog odeljka u zaključnoj knjizi *Države*. Odeljak nije često citiran u sekundarnoj literaturi, pretpostavljamo zato što u kontekstu desete knjige *Države* poseduje prevashodno ironičan smisao, međutim, ukoliko se posmatra u kontekstu dijaloga *Timaj*, on nam pruža jedan više nego adekvatan, a i provokativan opis demijurga. Pojavljuje se nekoliko stranica pre Erovog mita, koji već sadrži značajne matematičke i kosmološke odredbe:

“Pa dobro, kako ćeš onda nazvati tog zanatliju?” “Koga?” “Onog koji sve takve stvari izrađuje, upravo onako kao što to čini svaki od onih koji nešto rukama prave.” “Govoriš o nekom moćnom i čudnovatom čoveku.” “Samo polako! Ubrzo će ti biti potrebne još jače reči. Jer taj majstor ne pravi samo sve takve sprave, nego i sve ono što raste iz zemlje, sve životinje su njegovo delo uključujući tu i njega samog, a osim toga, on je tvorac zemlje, neba, bogova, svega što je na nebu i u Hadu pod zemljom; sve to on stvara.” “Po tvojim rečima, to je u svakom pogledu čudotvoran sofist.” “Ne veruješ? Reci mi samo da li ti se čini da je postojanje ovakvog umetnika uopšte nemoguće, ili misliš da

---

<sup>28</sup> Prirodom i funkcijom Platonovog demijurga bavim se, između ostalog, u: Kandić, A.: “Plato’s Myth in The Timaeus”, 186-194. Tekst je nastao na osnovu izlaganja sa skupa održanog u oktobru 2012. godine u Milanu.

<sup>29</sup> Platon: *Država*, 377e-392a.

on na neki način može biti tvorac svega toga, a na neki drugi način ne može? Zar ne osećaš da si i ti sam u neku ruku u stanju da sve to nekako izvršiš?“<sup>30</sup>

Filozofski kontekst je time upotpunjen: ideje, uključujući Ideju dobra koja se nalazi na vrhu hijerarhije ideja<sup>31</sup>, geometrija i matematika kao discipline koje proučavaju večite, nepromenljive aspekte stvarnosti<sup>32</sup>, “čudesni zanatlija“ koji stvara sve stvari na svetu, vretena (ili spirale) sudbine iz mita o Eru... Sve su to sastojci jednog izuzetno vešto koncipiranog kosmološkog mita.

Na samom početku *Timaja*, nailazimo na uvodni razgovor u kojem Sokrat podseća sagovornike Timaja, Hermokrata i Kritiju na razgovor o idealnoj državi, vođen prethodnog dana<sup>33</sup>. Poslednja, deseta knjiga *Države* po mnogo čemu može se okarakterisati kao spona između dva dijaloga, naročito zbog toga što sadrži određene mitske, matematičke i kosmološke elemente koji će kasnije biti detaljnije obrađeni u *Timaju*. Glavni predmet uvodnog razgovora u *Timaju*, međutim, nisu kosmološka pitanja, već Atlantida, navodno drevno kraljevstvo koje je nadirući s Atlantskog okeana uspeo da porobi „Libiju sve do Egipta, a Evropu sve to Tirenije“<sup>34</sup> prilikom svog juriša na Evropu i Aziju. Nasuprot kasnijim, popularnim interpretacijama, Atlantida je u *Timaju* opisana negativno, kao imperijalistička, vojna sila. Prastara atinska država, u svojstvu predvodnika svih Helena, uspela je Atlantidu da pobedi i zaustavi, a obe su docnije nestale u prirodnoj kataklizmi. U čemu se sastoji smisao ove priče? Pre svega, ranije je rečeno da je o Atlantidi i njenoj sudbini usmeno obavešten Solon, od strane egipatskih sveštenika, što znači da reči Platonovog Sokrata predstavljaju najraniji pisani izvor koji pominje postojanje Atlantide. Bez obzira na to da li je priča istinita ili ne, ona vrši određenu funkciju u sistemu *Države* i *Timaja*: naime, istaknuto je da je prastara atinska država bila najbolja od svih država<sup>35</sup>, uređena nalik Platonovoj državi, a čak su i egipatski sveštenici Solonu potvrdili da je ona poslužila kao uzor Egiptu<sup>36</sup>. Na taj način, Platon želi da istorijski utemelji svoju društvenu teoriju<sup>37</sup>, kao i

---

<sup>30</sup> *Ibid.*, 596b-d. Platon najverovatnije misli na bogove grčke mitologije.

<sup>31</sup> *Ibid.*, 508e-509a.

<sup>32</sup> *Ibid.*, 527b.

<sup>33</sup> Platon: *Timaj*, 17b-c.

<sup>34</sup> *Ibid.*, 25a-b.

<sup>35</sup> *Ibid.*, 23b.

<sup>36</sup> *Ibid.*, 24a.

<sup>37</sup> Morgan, K. A.: *Myth and Philosophy from the Presocratics to Plato*, 269.

prirodno-filozofski model na kojem se ona bazira, a koji će nam biti predložen u *Timaju*. Platonova teorija, prema tome, nije puka inovacija, već poseduje duboke korene i predstavlja izraz jednog drevnog znanja na kojem počivaju sve uspešne, dobro uređene države.

2.2. *Platonov demijurg*. U pitanju je jedan od najznačajnijih koncepata u istoriji filozofije, ali čini se, i najmanje jasnih. Koja je priroda i funkcija Platonovog demijurga? Sledeći S. Broudi, L. Brisona, T. Robinsona, i druge autore koji slično argumentuju, nastojećemo da pokažemo da je Platonov pojam demijurga od suštinskog značaja za izlaganje njegove matematičke teorije o strukturi kosmosa iz prostog razloga što se njome eksplanatorne i stvaralačke moći pripisuju jednoj *opštoj inteligenciji*, razumu, u kojem ravnopravno učestvuju i ljudska bića. Služeći se pojmom demijurga (*demos* i *ergo*, „narodni“ radnik), Platon nam sugerise da bez postojanja ljudskog razuma nema ni smisla govoriti o strukturi kosmosa i većitim matematičkim zakonitostima pomoću kojih se, prema Platonu, može modelovati tj. oblikovati priroda.

Sam početak Timajevog govora nagoveštava da je demijurg apsolutno dobar<sup>38</sup>, kao i da je njegova tvorevina apsolutno dobra i lepa<sup>39</sup>. To je ponovo istaknuto u završnim odeljcima *Timaja*: “sve što je dobro takođe je i lepo”<sup>40</sup>. Platonu je veoma stalo da matematičke aspekte svoje kosmologije inkorporira u jedan širi etički, estetički i mitski okvir. Platon se, između ostalog, borio i s relativizmom koji su tadašnji sofisti agresivno zastupali. On je, čini se, čvrsto odlučio da njegova filozofska misija bude uspostavljanje izvesne objektivističke teorije vrednosti, i kroz svoje dijaloge, postupno se primicao tom cilju. *Timaj* je, jednom rečju, vrhunac te neobične potrage. Budući da apsolutno dobro, ili apsolutno lepo nije mogao pronaći među čulnim stvarima, ili raznolikim ljudskim mnjenjima, on ih je ustoličio unutar carstva ideja i matematičkih objekata. Povrh toga, u igru je uveo i lik demijurga, kojeg možemo uporediti s umetnikom<sup>41</sup> koji stvara svet tako što haotičnu, neoblikovanu građu dovodi u red i poredak<sup>42</sup>, u skladu prema meri i srazmeri (proporcija, *analogos*). Naravno, demijurg se ponekad čini suvišnim. Čak i ideje se ponekad čine suvišnim, kao što je to Aristotel isticao. Savremena naučna dela nikada ne tvrde da su principi prirode “apsolutno dobri i lepi”. Čitalac uvek mora imati na umu da je Platon ne

---

<sup>38</sup> Platon: *Op. Cit.*, 29e.

<sup>39</sup> *Ibid.*, 30a.

<sup>40</sup> *Ibid.*, 87c.

<sup>41</sup> Pavlović, B.: “Tajne dijaloga Timaj”, 21-26.

<sup>42</sup> Platon: *Op. Cit.*, 30a.

samo filozof, već i pisac, dramaturg. Svakako da literarni elementi *Timaja* doprinose njegovoj originalnosti, privlačnosti, i popularnosti, a nije nemoguće razdvojiti mitske od naučno-kosmoloških aspekata dijaloga. Međutim, veoma je značajno razumeti razloge zbog kojih Platon uvodi lik demijurga u svoju naučnu raspravu. Kako ćemo videti, oni nikako nisu samo literarne, ukrasne prirode!

Sličnosti između hrišćanskog boga-tvorca i Platonovog demijurga jesu više nego upadljive. Demijurg je, za Platona, transcendentan. Međutim, za razliku od hrišćanske doktrine, *Timaj* ne priznaje stvaranje *ex nihilo*. Demijurg ne stvara svet ni iz čega, već iz neuređenog kretanja kružnih (sferičnih) elemenata, tj. iz haosa. Uopšteno govoreći, antički grčki filozofi, naročito predhelenistički kosmolozi, nikako nisu prihvatili ideju stvaranja ni iz čega, s obzirom da im se ona činila logički i razumski neprihvatljivom (*ex nihilo nihil fit*). Oni su, baš kao i Platon, isključivo govorili o stvaranju iz haosa. Jedan način da takvo stanovište uskladi s hrišćanskom tezom o stvaranju *ex nihilo* bio bi da se “ništavilo” smatra za “odsustvo oblika”, “odsustvo reda i poretka”. Drugo, Platonov demijurg nije omnipotentan. On je uveliko ograničen delovanjem nužnosti (*ananke*), koju mora da prevaziđe putem “ubeđivanja”<sup>43</sup>. Borba između inteligibilnog, umskog načela koje kaos dovodi u poredak, i materijala na koji to načelo deluje, mora biti neprekidna. Stiće se utisak da je Platonova pozicija u velikoj meri dualistička. Red – kaos, duša – telo, ideje – pojedinačne stvari - to su samo neke od opozicija koje dominiraju Platonovom misli. Takođe, važno je zapaziti da za ime svog tvorca Platon odabira termin *demiourgos* koji nas radije upućuje na nešto ljudsko, humano, bez obzira na to što Platon insistira na ne-antropomorfnom karakteru božanskog, pa je stoga smisleno postaviti pitanje da li je tu reč o konceptu koji je bliži hrišćanskom bogu, ili, pak, nekim od savremenih ničevskih, ili transhumanističkih viđenja ljudskog bića koje poprima, odnosno preuzima natprirodne odlike mitskih bogova.

Stoga se Platonov kosmološki mit u dijalogu *Timaj* može razumevati i kao određeni raskid s antičkom grčkom religijskom tradicijom. Klasična grčka kultura predstavljala je most između starijih bliskoistočnih tradicija i mlade Evrope. Hebrejska, staroegipatska i persijska kultura znatno su starije od Platona, i stoga je prirodno pretpostaviti da je Platon bio izložen raznovrsnim uticajima tad već oblikovanih kosmoloških i teoloških učenja, možda ponajviše učenjima staroegipatskih sveštenika. Pitagorejska škola filozofije bila je dominantna u predhelenističkom periodu, i smatra se da je njen osnivač Pitagora – po mnogo čemu mitska

---

<sup>43</sup> *Ibid.*, 48a.

ličnost – bio dobro upoznat sa staroegipatskim kosmološkim teorijama. Upravo zahvaljujući pitagorejcima, Platonu postaju bliske hipoteze o navodnoj geometriji fizičkog sveta. U *Timaju*, Platon na lucidan i originalan način dovršava svoju neskrivenu nameru da reformiše grčku tradicionalnu misao. Suočeni smo s neobičnim „arhitektom“, jednim i jedinstvenim tvorcem<sup>44</sup>, koji stvara fizički svet služeći se matematičkim objektima kao uzorima, tj. paradigmama. Ali demijurg, tvorac sveta, nije nimalo nalik biću s ljudskim karakteristikama, on uopšte ne podseća na bogove grčke mitologije koji su u stanju da vole, mrze, ubiju i osвете se. Demijurg je najpre metafora jednog inteligibilnog principa (*arhe*) putem kojeg se uspostavlja poredak u univerzumu. To nikako ne implicira da u njemu nema ničeg ljudskog, čak suprotno, on, za Platona, najpre može biti izraz *čistog ljudskog razuma* koji se približio onom „božanskom“.

2.3. *Antička recepcija Platonovog kosmološkog mita u Timaju*. Ispitaćemo Aristotelovu recepciju *Timaja*, a zatim i primedbe koje su izneli Speusip, Ksenokrat, kao i drugi filozofi stare Akademije. Takođe, skiciraćemo, u osnovnim crtama, recepciju timajevskog mita kroz - hronološkim redom – stoičku filozofiju, te filozofiju Filona, Plutarha, Plotina<sup>45</sup>, a naročito Prokla, koji je napisao i najobimnije komentare o Platonovom *Timaju*. U neoplatoničarskim interpretacijama *Timaja* već je prepoznatljiv sukob između filozofije i teologije.

Razume se, i Platon, i Aristotel, jesu mislioci od neobično velikog značaja za evropsku i hrišćansku tradiciju koje, barem u poslednjih 1700 godina<sup>46</sup>, dele zajedničku sudbinu. Mnoge od ideja i koncepata kojim su se bavila dva velika filozofa i dalje zauzimaju centralna mesta, kako u zapadnoj filozofiji, tako i u hrišćanskoj misli. Platonov *Timaj*, čini se, zauzima specifično mesto u istoriji filozofije: redak je slučaj da jedan spis, koji pritom nije ni obiman ni previše detaljan, izvrši toliko velik uticaj na potonju versku, filozofsku i pa i naučnu misao. Prvi kritičar *Timaja* bio je, očekivano, Aristotel. Njegove primedbe u spisu *O nebu* tiču se, između ostalog, mitsko-alegorijskog okvira koji Platon upotrebljava ne bi li izložio svoje kosmološke uvide. Iako, prema Aristotelu, Platon pripoveda o postanku sveta (grč. *kosmos*) kao da se odvija u vremenu, to je zapravo analogno postupcima matematičara

---

<sup>44</sup> Platon: *Op. Cit.*, 30a.

<sup>45</sup> O recepciji Platonovog pojma demijurga kod pomenutih autora raspravlja C. S. O'Brien u obimnoj studiji objavljenoj 2015. godine pod naslovom *The Demiurge in Ancient Thought*.

<sup>46</sup> Tačan datum nastanka hrišćanstva se, naravno, ne može odrediti, a pomenuti raspon od oko 1700 godina odnosi se na 313. godinu posle Hrista u kojoj je, zahvaljujući Milanskom ediktu, hrišćanstvo postalo jedna od zvaničnih državnih religija Rimskog carstva.

koji crtajući dijagrame preduzimaju niz postepenih koraka u pokušaju da što bolje rasvetle neki problem i obrazlože ga prilikom podučavanja<sup>47</sup>. Opis postanja koji daje Platon, prema tome, jeste *analiza strukture sveta* prigodno izražena u obliku kreacionističkog mita. No, važno je primetiti da se Platon i Aristotel, kad je u pitanju teorija strukture kosmosa, u velikoj meri slažu, pa tako i kriticism koji smo naveli ne služi da pobije Platonovu teoriju, već da je – barem prema Aristotelovom mišljenju - učini razumljivijom i bolje potkrepljenom. Aristotel je takođe prisvojio sferični model univerzuma<sup>48</sup> koji su delili i Platon, Eudoks, pored mnogih antičkih kosmologa (uključujući tu i predsokratovca Parmenida), zatim je usvojio tzv. teoriju o četiri elementa na kojima počiva struktura sveta, i baš poput Platona u *Timaju*, smatrao da “peti element” poseduje posebnu, “eteričnu” prirodu<sup>49</sup>. Štaviše, za oba filozofa problem kretanja iskrsava kao centralni problem, i njegovim rešavanjem može se bolje razumeti božansko stvaranje sveta. U *Metafizici A*, Aristotel o bogu govori kao o “nepokrenutom pokretaču”, tj. prvom uzroku kretanja koji ne zahteva dalje objašnjenje, a koji, na nama nepoznat način, pokreće vidljiv, čulni svet. Platon, međutim, pruža malo detaljnije, temeljnije objašnjenje uzroka kretanja. Čitajući *Timaju*, saznajemo da je neophodan poseban, tačno određen geometrijski raspored nebeskih sfera, ili kružnica, ne bi li nastupilo *iskustvo kretanja*<sup>50</sup>. Nažalost, Platon nam nije omogućio uvid u geometrijske crteže koji bi propratili njegovu teoriju, i učinili je neupredivo jasnijom.

T. J. Johansen (T. Kj. Johansen) u svojoj uticajnoj studiji *Plato's Natural Philosophy: A Study of the Timaeus-Critias*, razmatrajući, između ostalog, Aristotelovu primedbu iznetu u *Fizici*, 195b12, prema kojoj nosilac stvaralačkog procesa jeste sama veština, umeće, a ne zanatlija (*demiourgos*), zauzima „kompromisni“ stav po pitanju statusa Platonovog demijurga, tvorca fizičkog sveta. Johansen – za razliku od, recimo, Kornforda (F. M. Cornford) - smatra da se lik demijurga ne može redukovati na „dušu sveta“, ali da mu ne bi trebalo ni pripisavati ljudska, psihička svojstva, kao što u nekim od svojih tumačenja *Timaju* čini Brison (L. Brisson).<sup>51</sup>

**2.4. *Timaj i ranohrišćanski mislioci.*** Iako ranohrišćanska filozofija hronološki pripada antici, ona je ipak od nje sadržinski odeljena. Ovde bismo mogli najviše pažnje posvetiti Origenu i

---

<sup>47</sup> Aristotel: *O nebu*, 279b-280a.

<sup>48</sup> U *Metafizici*, 1074a, Aristotel govori o postojanju 55, odnosno 47 kosmičkih sfera.

<sup>49</sup> O prirodi elemenata Aristotel detaljno raspravlja u četvrtoj knjizi spisa *O nebu*.

<sup>50</sup> Platon: *Op. Cit.*, 36c.

<sup>51</sup> Johansen, T. Kj., *Plato's Natural Philosophy: A Study of the Timaeus-Critias*, 69-91.

njegovoj recepciji *Timaja*. Ranohrišćanski mislioci dodatno transformišu Platonov mit i prilagođavaju ga hrišćanskoj teologiji, gotovo potpuno ignorišući njegove matematičke i naučne aspekte.

Na prvi pogled, Platon se izuzetno dobro uklapa u abrahamsku tradiciju<sup>52</sup>. Nema sumnje da su Platonove zamisli demijurga, kao i njegovo razumevanje dobra kao Jednog, ali sa određenom strukturom koja se može izraziti u obliku broja i proporcije, u velikoj meri uticale na ranohrišćanske teologe, naročito putem neopitagorejaca i neoplatoničara. A kako su Rimljani primili gotovo celu grčku filozofiju, i usvojili hrišćanstvo kao jednu od zvaničnih državnih religija 313. godine nove ere, platonovska tradicija, premda donekle iskrivljena aristotelovskim i hrišćanskim interpretacijama, nastavlja ubrzanim tempom da se širi čitavim zapadnim svetom zahvaljujući, između ostalog, uspešnim rimskim vojnim pohodima. Na taj način su Evropa i zapad, sasvim posredno, pripojeni bliskoistočnim i helenskoj tradiciji, a Platon iskrasao kao mislilac u čijim se spisima ukrštaju i zaokružuju mnogobrojne velike ideje naše civilizacije. Možda se privlačnost platonizma upravo i sastoji u jednoj neobičnoj, ali vešto izbalansiranoj mešavini nauke i mita, koja nudi ono najbolje od dva sveta, racionalnog i iracionalnog.

**3. Da li su muthos, logos, i episteme kompatibilni?** U ovom poglavlju detaljnije ćemo se baviti odnosom između *muthos*, *logos* i *episteme* u Platonovom *Timaju*. Ukoliko je priča o postanku sveta samo verovatna (*eikōs muthos*), kako je onda moguće da uključuje ideje i matematičke principe koji su, prema Platonu, nepromenljivog karaktera i sačinjavaju predmet pravog znanja? Govor o postajanju (*muthos*) i govor o biću, koji konstituiše pravo znanje (*episteme*), čitaocu *Timaja* upućuje na teoriju o „dva sveta“, no, čini se da, prema Platonu, ta dva aspekta stvarnosti jesu usko povezana, ispreplitana, i kompatibilna. Ideje i matematički entiteti u *Timaju* označeni su kao uzori na osnovu kojih demijurg (odnosno, razum) strukturiše tj. poima fizički svet.

Obimni deo teksta, nazvan „delo Uma“, ponajviše se tiče matematičkog modela objašnjenja prirodnih pojava, a započinje konciznim, čini se, metodološki koncipiranim Proemium-om<sup>53</sup>. Ono što nam *Timaj* saopštava u Proemium-u trebalo bi da da ton i smisao kompletnom njegovom izlaganju o prirodi kosmosa, čoveka i boga, i njihovom međusobnom

---

<sup>52</sup> Odnosom između Platonovog Demijurga i hrišćanskog Boga bavi se uvodno poglavlje jedne od najnovijih studija Sare Broudi (S. Broadie) pod naslovom *Nature and Divinity in Plato's Timaeus*, 7-26.

<sup>53</sup> Platon: *Op. Cit.*, 27c-29d.

odnosu. Na prvi pogled, taj ton je u izvesnom smislu negativan: upotrebljavajući sintagmu *eikōs muthos*, koja se uobičajeno prevodi kao „verovatna priča“, Platon nam, naizgled, sugerise da je svako objašnjenje prirode i fizičkog sveta u najboljem slučaju samo *verovatno* - ono je rezultat naših promišljanja, spekulacija, nagađanja, i ne može savršeno i u potpunosti opisati realno stanje stvari. Za razliku od dijaloga Protagora, u kojem se *muthos* i *logos* posmatraju kao suprotstavljeni<sup>54</sup>, kao sukob iracionalnog i racionalnog, u *Timaju* Platon ova dva termina upotrebljava gotovo naizmenično, kao da poseduju isto ili barem veoma slično značenje. Prema tome, naučna rasprava o strukturi kosmosa započeće Timajevom tvrdnjom da se i bogovi i boginje tim povodom moraju prizvati<sup>55</sup>, a zatim će biti uspostavljena distinkcija između modela, uzora, odnosno nepromenljive, idealne paradigme na osnovu koje tvorac stvara svet, i njegove tvorevine kao nečeg što je samo nalik datoj paradigmi, a uvek u večitom toku i promeni<sup>56</sup>. U skladu prema epistemičkom stavu koji je zauzeo u *Državi*, Platon očigledno smatra da se o čulnom, promenljivom svetu mogu imati samo verovanja, a ne pouzdana, sigurna saznanja, ali i da je božanski svet teško dokučiv i da se o božanskim stvarima ne može izreći ništa više negoli „verovatna priča“: „Težak je, dakle, poduhvat otkriti oca i tvoritelja ovog svemira, pa ako se i otkrije, nemoguće ga je svima objaviti.“<sup>57</sup> Kako je moguće da Platonov Timaj s tolikim oprezom pristupa izlaganju kosmologije koja bi trebalo da predstavlja jezgro, kamen temeljac čitave njegove filozofije? Da li je u pitanju nesigurnost u zaključke i uvide koji će biti izneseni, ili naprosto, pokušaj određenja njihovog epistemičkog statusa? Jasno je da svako ljudsko promišljanje prirode stvari mora biti subjektivno, ograničeno perspektivom posmatranja, pa stoga i ljudski jezik pati od mnogobrojnih nedostataka. Baš zato Platon insistira na matematici i matematičkim odredbama, a naročito geometrijskim odredbama, smatrajući jezik matematike adekvatnijim od ljudskog. Ali čak i da se složimo s ovim Platonovim stavom, čovek jeste taj koji se manje ili više vešto služi jezikom matematike, i to je opet jedan *eikōs logos* (setimo se mesta iz *Države* gde Platon zapaža da matematičari govore o geometrijskim oblicima kao idealnim, tj. zamišljaju ih kao idealne, premda njihovi crteži uopšte nisu i ne mogu biti idealni<sup>58</sup>). Zaista, postoji konzistentnost u Platonovoj misli čiji se razvoj može pratiti u *Državi* i *Timaju*. Prema M. Bernijejtju, termin *eikōs muthos* radije bismo mogli razumevati kao nagoveštaj *najboljeg*

---

<sup>54</sup> Platon: *Protagora*, 324d.

<sup>55</sup> Platon: *Timaj*, 27c.

<sup>56</sup> *Ibid.*, 29b-d.

<sup>57</sup> *Ibid.*, 28c.

<sup>58</sup> Platon: *Država*, 510d-e.

*mogućnog objašnjenja strukture stvari*, sazdanog u skladu prema ljudskim sposobnostima razumevanja, kao i ograničenjima ljudskog jezika, negoli kao negativno formulisan stav da je Timajevo objašnjenje samo „verovatno“, problematično, i da stoga može biti i sasvim pogrešno. U tom pogledu, moguće je ispitivati paralele sa različitim stanovištima u antičkoj epistemologiji ili antičkoj filozofiji matematike<sup>59</sup>.

**4. Nauka u dijalogu Timaj.** U ovom poglavlju bavićemo se naučnim (*episteme*) elementima Platonovog spisa. Prema Platonu, nauka obuhvata dijalektiku i matematiku, te se saznanje ideja, paradigmi čulnih stvari, u izvesnom smislu ugleda na saznanje matematičkih zakonitosti. Posebnu pažnju, prema tome, posvetićemo Platonovom matematičkom modelu objašnjenja prirodnih pojava u dijalogu *Timaj*.

*4.1. Geometrijsko objašnjenje strukture kosmosa.* Bez sumnje izuzetno značajan deo Platonovog spisa čine geometrijski pojmovi i odredbe putem kojih se nastoji objasniti struktura fizičkog sveta. Govoreći o delu demijurga, Platon pominje ne samo ideje, već i savršene geometrijske oblike kao što su sfera, odnosno kružnica, tzv. pravilna tela (tetraedar, ikosaedar, oktaedar, kocku i dodekaedar), zatim intervale pitagorejske muzičke lestvice koji konstituišu „dušu sveta“ (*psyche tou kosmou*), elementarne trouglove, itd. Ovakav model objašnjenja strukture stvari zadržao se, doduše u drugačijem obliku, i u modernoj i savremenoj nauci.

Dva temeljna pojma iz kojih Platon izvodi čitavu svoju kosmologiju i fiziku jesu *isto* (*tauton*), i *različito* (*heterotes*). Isto i različito su izmešani s bićem koje, pretpostavljamo, označava telesni supstrat od kojeg je svet načinjen<sup>60</sup>. Isto i različito, putem kojih konstituišemo čulni, opažljivi svet, predstavljeni su u vidu savršenih, kružnih oblika. To je nedvosmisleno izrečeno više puta<sup>61</sup>. Štaviše, u uvodnim rečima Timajevog izlaganja, za čitav univerzum (*kosmos*) tvrdi se da je sferičnog oblika, jer “sfera predstavlja najsavršeniji od svih oblika i sadrži sve druge oblike u sebi”<sup>62</sup>. Ova teorija neodoljivo podseća na pitagorejski koncept “muzike sfera”. Jedan od najznačajnijih odeljaka *Timaja* jeste onaj u kojem Platon

---

<sup>59</sup> Pitagorejskim shvatanjem matematike i njegovim uticajem na Platona i Dekarta bavim se u: Kandić, A.: “Mathematics as a Science of Reality: Pythagoras, Plato, Descartes”, 51-68.

<sup>60</sup> Platon: *Timaj*, 35a-b.

<sup>61</sup> *Ibid.*, 35a-b.

<sup>62</sup> *Ibid.*, 33b.

razjašnjava strukturu tzv. "duše sveta" (umске суштине универзума) pomoću geometrije intervala pitagorejske muzičke lestvice:

Pomešavši ih dakle, s bićem (Isto i Različito, prim. A. K.), i načinivši od ta tri jedno, opet je to celo podelio na odgovarajući broj delova tako da svaki od njih bude izmešan od Istog, Različitog i bića. Tu je pak podelu započeo na ovaj način; najpre je od celog oduzeo jedan deo (1), a zatim deo dvostruk od ovoga (2), i opet deo koji je tri polovine od drugog a jednak prvom utrostručenom (3), pa četvrti deo jednak drugom udvostručenom (4), peti jednak utrostručenom trećem (9), šesti jednak osam puta prvom (8), i sedmi jednak dvadeset i sedam puta prvom (27). Zatim je ispunjavao dvostruke i trostruke intervale isecajući delove od prvobitne mešavine i stavljajući ih između njih, tako da u svakom intervalu budu dva posredna člana, pri čemu prvi prevazilaze granične brojeve odnosno bivaju od njih prevaziđeni jednakim delom tih brojeva, a drugi ih prevazilaze onim istim brojem kojim su i sami prevaziđeni. Pošto su tako, pomoću tih veza, unutar ranijih intervala nastali intervali od tri polovine (3:2), četiri trećine (4:3) i devet osmina (9:8), ispunio je intervalom od devet osmina sve one od četiri trećine, ostavivši u svakom od njih deo, tako da taj preostali interval ima granične brojeve koji se međusobno odnose kao što se broj 256 odnosi prema broju 243 (256:243). Tako je potrošio već svu mešavinu iz koje je isecao ove delove.<sup>63</sup>

Shodno tome, Platon se ne zadržava samo na apstraktnim matematičkim odredbama, već nastoji da ih na što precizniji način, u skladu prema saznanjima i uvidima svog vremena, dovede u vezu sa strukturom prirodnih pojava. O tome raspravlja u delu teksta koji je, prema Kornfordovoj sistematizaciji, nazvan *Delo nužnosti*, nasuprot delu u kojem se izlaže struktura duše sveta, a koji je nazvan *Delo uma*. Tvrdeći da um na telesnost deluje ubeđivanjem<sup>64</sup>, Platon razjašnjava nastanak, prema shvatanjima starogrčkih filozofa, osnovnih elemenata - vatre, vode, vazduha i zemlje - koji se nikako ne mogu uporediti sa mnogobrojnim elementima savremenog periodnog sistema koji je utvrdio Mendeljejev, već predstavljaju jednostavnije, simboličke elemente. Osnov čulnih stvari je zamišljen kao bezoblični kvalitet, uvek u toku i promeni, tzv. „treći rod bića“, koji egzistira pored umskog, inteligibilnog uzora s jedne strane, i vidljivog, oblikovanog sveta s druge strane<sup>65</sup>. Platonov pojmovni aparat sam po sebi veoma je složen i težak za interpretiranje, ali nas njegovo upućivanje na idealna

---

<sup>63</sup> *Ibid.*, 35b-36b.

<sup>64</sup> *Ibid.*, 48a.

<sup>65</sup> *Ibid.*, 48e-50c.

geometrijska tela – tetraedar, kocku, oktaedar, ikosaedar, i dodekaedar – vodi ka matematičkom modelu objašnjenja čulnih pojava. Elementarni trouglovi pokazuju se kao osnov konstrukcije pravilnih tela<sup>66</sup>, dok je dodekaedru dodeljen „poseban status“, budući da sam kosmos podražava njegov oblik. Ova tvrdnja nije nužno inkonzistentna sa sferičnim modelom kosmosa, s obzirom na to da se sva pravilna tela mogu upisati u sferu, dok dodekaedar na najjednostavniji način inkorporira geometriju pravilnog petougla, koja je u pitagorejskom učenju simbolizovala sam život i životnu silu. Četiri pravilna tela, prema tome, odgovaraju četiri osnovna elementa. Veoma je zanimljivo da Platon, raspravljajući o interakcijama četiri elementa, što predstavlja njegovu zgusnuto i koncizno izloženu teoriju fizičko-hemijskih procesa, strukturu vode zamišlja kao sintezu jednog tela vatre, i dva tela vazduha: „Kada pak voda biva podeljena vatrom ili vazduhom, moguće je da ponovnim spajanjem postanu jedno telo vatre i dva tela vazduha“.<sup>67</sup> Na tom mestu, dakle, o vodi se možda po prvi put u istoriji filozofije govori kao o *složenoj strukturi*, što predstavlja odstupanje od dotadašnje prakse. Pored problema strukturiranja fizičkog sveta, Platonov *Timaj* bavi se i strukturom bioloških, telesnih organizama, kakav je i ljudski, zatim prirodom različitih supstancija kao što su metali (zlato, bakar, itd.), stene, minerali, vino, ulja, med... Poslednji deo spisa pod nazivom *Delo uma i nužnosti* izrazito je antropološkog karaktera i bavi se konkretnom ljudskom biologijom i psihologijom.

4.2. *Platonova nauka i metodologija modernih prirodnih nauka.* Kao što smo istakli, Platonov *Timaj* predstavlja sveobuhvatan, tj. kako bismo danas rekli, multidisciplinarni spis, i u njemu su sintetisana i sublimirana mnogobrojna teorijska i empirička saznanja tog doba. Kosmologija, astronomija, psihologija, fizika, hemija, antropologija, biologija: sve ove discipline pronalaze svoje paralele u *Timaju*. U XX veku V. Hajzenberg naglašava metodološki značaj Platonovog pristupa kosmološkoj problematici<sup>68</sup>, dok istraživači antičke filozofije, kao što su G. Vlastos, Dž. Lojd, ili A. Gregori, dalje ispituju paralele između metodologije modernih prirodnih nauka i Platonovog shvatanja nauke. Iako se ne može tvrditi da je Platonova nauka „moderna“ u pravom smislu reči, u njoj se prepoznaju značajni elementi metodologije modernog naučnog istraživanja.

---

<sup>66</sup> *Ibid.*, 53c.

<sup>67</sup> *Ibid.*, 56d.

<sup>68</sup> Guthrie, W. K. C., *Op, Cit.*, 241-242.

Vlastos, u svojoj poznatoj studiji *Plato's Universe*, smatra da Platonova teorija kretanja nebeskih tela u *Timaju* poseduje više sličnosti sa modernom astronomijom negoli, recimo, teorija struktuiranja prirodnih elemenata, zato što je, premda zaodenuća mitskom formom, ipak bolje potkrepljena empiričkim činjenicama. Platon je svoje astronomske uvide mogao da potkrepi tadašnjim posmatranjima i saznanjima iz te oblasti, a ideja da se naizgled nepravilna kretanja nebeskih tela mogu opisati izvesnim matematičkim zakonitostima opstala je u nauci do današnjih dana<sup>69</sup>. S druge strane, Platonova teorija o strukturi telesnog sveta koja se u velikoj meri oslanja na teoriju o međusobnim transformacijama pravilnih tela imala je, kao i sve druge predsokratske teorije, izuzetnu slabu korelaciju sa čulnim svedočanstvima, naprosto zato što stari Grci nisu raspolagali tehnikom i aparaturom putem koje bi testirali svoje hipoteze o mikroskopskim delovima materije. Ipak, Platonovo epistemičko stanovište, prema kojem je njegova teorija samo „verovatna priča“ (*eikōs muthos*), i pored toga što se oslanja na matematički tj. geometrijski model objašnjenja, približava ga modernim shvatanjima metodologije prirodno-naučnog istraživanja. Vlastos, takođe, nudi i niz ilustracija koje bi mogle nedostajati Platonovom *Timaju*, pritom tvrdeći da su Platonova razmatranja, za razliku od onih koja preduzimaju moderni naučnici, podstaknuta „metafizičkom bajkom“<sup>70</sup>. Lojd, pak, zapaža da su oštri sporovi o tome da li je Platonova nauka bliska modernoj nauci ili ne, zapravo, sasvim očekivani: iako Platon na prvo mesto postavlja razum i matematički model objašnjenja, on, kako u *Timaju*, tako i drugim dijalozima, svet čulnih pojava smatra inferiornim, manje vrednim, nepostojanim, usled čega taj svet nikako ne može biti predmet pravog znanja tj. nauke<sup>71</sup>. Ova dvosmislenost, prema Lojdu, zadaje niz interpretativnih problema. Pomenimo i noviju studiju A. Gregorija (2000), koji baveći se nizom pitanja u vezi s Platonovim shvatanjem nauke, značajan prostor posvećuje upravo dijalogu *Timaj*, a naročito koncepciji „geometrijskog atomizma“, i zaključuje da su optužbe o Platonovom odbacivanju i potcenjivanju empiričkih podataka, zapravo, slabo utemeljene, ali razumljive, budući da Platon, za razliku od modernih naučnika, nije dovoljno istakao značaj eksperimenta, odnosno dinamike između teorije i eksperimenta<sup>72</sup>.

---

<sup>69</sup> Vlastos, G.: *Plato's Universe*, 54 i dalje.

<sup>70</sup> *Ibid.*, 65.

<sup>71</sup> Lloyd, G. E. R.: „Plato as a Natural Scientist“, 90-92.

<sup>72</sup> Gregory, A.: *Plato's Philosophy of Science*, 265-274.

4.3. *Pojam demijurga kao povezujući momenat.* Za Platona, ideje i matematički entiteti postoje po sebi, nezavisno od čulnog, promenljivog sveta, ali, predstavljaju uzore na osnovu kojih je uređen čulni svet. U *Timaju*, Platon uvodi pojam demijurga, tvorca fizičkog sveta koji je *transcendentan* u odnosu na svoju tvorevinu. Na ovaj način, Platon ukazuje na univerzalni karakter razuma, u kojem ravnopravno učestvuju i ljudska i božanska bića, a putem kojeg se uspostavlja veza između sveta savršenih ideja i matematičkih zakonitosti, s jedne strane, i efemerne, promenljive prirode, s druge strane. Premda na indirektan način, time se tvrdi da ljudski razum poseduje konstitutivnu, integrativnu, pa čak i stvaralačku ulogu u prirodi, što je za Platonovo vreme bila izuzetno smela i napredna misao.

Činjenica je da mnoga ranohrišćanska i hrišćanska čitanja *Timaja* u izvesnoj meri iskrivljuju izvorno Platonovo stanovište pridajući najveći značaj mitskim aspektima teksta, i tumačeći ih isuviše doslovno. No, cilj našeg rada je da, putem egzegeze Platonovog spisa, pronađemo ravnotežnu tačku između mitskog i naučnog, iracionalnog i racionalnog. Ukoliko pokažemo da je pojam demijurga pre svega metaforičkog karaktera, to ne znači da bi mitske aspekte teksta trebalo da smatramo suvišnim – kako bi smatrao Aristotel - već da oni igraju određenu ulogu, i to veoma značajnu, neizostavnu, u izgradnji Platonove naučne i prirodno-filozofske pozicije. Složeno preplitanje *muthos*, *logos* i *episteme* upućuju nas na to da se, u slučaju Platonovog *Timaja*, ovi pojmovi ne mogu razmatrati odvojeno jedan od drugog, te da se na određen način *episteme*, odnosno pravo dijalektičko znanje, oslanja na poznavanje ideja, matematičkih zakonitosti i njihovu primenu u proučavanju prirode tj. čulnog sveta. Govor o prirodi (*logos* o prirodi) je, i pored toga, samo *muthos*, jer iako nam ideje i matematičke zakonitosti, prema Platonu, pružaju čvrst temelj, odnosno model saznanja, one se nikako ne mogu poistovetiti sa prirodom koja je nepostojana i promenljiva tvorevina, puka „senka“ večnih Platonovih ideja. U skladu s tim, pojam demijurga ima za cilj da premosti jaz između sveta ideja, odnosno matematičkih formi, i čulnog sveta, kojem pripada čovek. U predhelenskom dobu, kosmološkom problematikom bavili su se samo privilegovani društveni slojevi, ali su se putem predsokratske filozofije pitanja o postanku sveta počela racionalizovati i približavati široj populaciji. Kako je i u Platonovo vreme bila aktuelna ezoteričnost, ekskluzivnost određenih prirodno-filozofskih saznanja, i Platon je morao donekle da sledi kanon mešavine mitskog i racionalnog izraza, svojstvenog nekim od predsokratovaca: Platonov demijurg (od *demos* i *ergo*, običan, „narodni“ radnik) jeste metafora ljudske racionalnosti uopšte, inteligencije po sebi, bez koje ni ne može biti bilo kakve veze između matematike i prirode, između onog božanskog, nepromenljivog, i čulnog. Putem pojma demijurga upućuje se na konstitutivnu ulogu ljudske racionalnosti, koja svojim

delanjem osmišljava, struktuiru i konceptualizuje svet iskustva, čulnih pojava, služeći se, prema Platonu, pojmovima metafizike i matematike. Drugim rečima, bez postojanja racionalnih ljudskih bića, ne bi bilo ni smisla govoriti o idejama, matematičkim zakonitostima, ili ustrojstvu prirode.

5. *Završna razmatranja.* U poslednjem, zaključnom poglavlju izvršićemo rekapitulaciju svih centralnih uvida i zaključaka, i ispitati u kojoj meri su predložene hipoteze dokazane. Sinteza mitskih (*muthos*) i naučnih (*episteme*) elemenata Platonu je neophodna kako bi služeći se, između ostalog, pojmom demijurga u metaforičkom smislu, tadašnja saznanja o prirodi približio antičkom čoveku, i ukazao na neophodnost postojanja ljudskog razuma koji promišlja, ali i u sve većoj meri utiče na prirodu. Na osnovu rezultata drugog, trećeg i četvrtog poglavlja, može se predložiti da nisu samo kosmološki elementi *Timaja* od metodološkog značaja za modernu nauku, već da bi to mogli biti i oni mitski, s obzirom na to da ukazuju na ulogu ljudske, razumske perspektive u naučnom istraživanju, kao i na čovekov mogući uticaj na prirodu.

Čini se da Platon, u dijalogu *Timaj*, uspostavlja čvrstu, pa i nužnu vezu između mitskih i naučnih elemenata teksta, kao i da se metaforički smisao mitskog okvira Platonove kosmologije sastoji u upućivanju na ljudski razum, i na inteligenciju „uopšte“ koja služeći se nepromenljivim, matematičkim entitetima kao modelima, osmišljava i konstituiše svet koji opaža, tj. fizički svet. Ovakav način izlaganja prirodno-filozofskih ideja prikladan je Platonovom vremenu i ima za cilj da, kroz preoblikovanje tadašnje mitologije, antičkom čoveku još više približi prirodno-filozofske uvide grčkih filozofa, i da mu, putem vešto koncipiranog pojma demijurga, sugerise ne samo to da poseduje razumske, naučničke sposobnosti, već i da može igrati aktivnu ulogu u tokovima prirodnih procesa. Insistirajući, dakle, na matematičkom modelu objašnjenja prirodnih pojava, Platon pruža metodološki „kanon“ svim potonjim istraživačima prirode.

## Literatura

### a) primarni izvori

Aristotel: *Fizika*, SNL, Zagreb, 1987.

Aristotel: *Metafizika*, Globus, Zagreb, 1988.

Barnes, J. (prir.): *The Complete Works of Aristotle*, Vols. 1-2, Princeton University Press, Princeton, 1991.

Burnet, J. (prir.): *Platonis Opera*, Vols. 1-5, Oxford Classical Texts, Oxford, 1900-1907.

Diels, H.: *Predsokratovci. Fragmenti*, Sv. 1-2, Naprijed, Zagreb, 1983.

Gigon, O. (prir.): *Aristotelis Opera: ex recensione Immanuelis Bekkeri edidit Academia Regia Borussica*, Vols. 1-5, Walter de Gruyter, Berlin, 1970.

Hamilton, E. i Cairns, H. (prir.): *The Collected Dialogues of Plato*, Princeton University Press, Princeton N. J., 1989.

Long, A. i Sedley, D.: *The Hellenistic Philosophers*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.

Origen: *On First Principles*, Peter Smith, Gloucester, MA, 1973.

Platon: *Dela (Ijon, Gozba, Fedar, Odbrana Sokratova, Kriton, Fedon)*, Dereta, Beograd, 2002.

Platon: *Država*, BIGZ, Beograd, 1993.

Platon: *Protagora - Gorgija*, Kultura, Beograd, 1968.

Platon: *Timaj*, Mladost, Beograd, 1981.

Plotin: *Eneade*, Književne novine, Beograd, 1984.

Taylor, T.: *The Commentaries of Proclus on the Timeaues of Plato in Five Books*, London, 1820.

#### b) sekundarni izvori

Annas, J.: *An Introduction to Plato's Republic*, Oxford University Press, New York, 1981.

Bajervaltes, V.: *Platonizam u hrišćanstvu*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2009.

Betegh, G.: *The Derveni Papyrus. Cosmology, Theology and Interpretation*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Betegh, G.: „What makes a myth eikōs?“, u: Mohr, R. D. i Sattler, B. M. (prir.): *One Book, the Whole Universe: Plato's Timaeus Today*, Parmenides Publishing, Las Vegas, Zurich, Athens, 2010, 213-224.

Brisson, L.: *Le même et l'autre dans la structure ontologique du Timée de Platon*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 1998.

Brisson, L.: *Plato the Myth Maker*, The University of Chicago Press, Chicago, 1998.

Broadie, S.: *Nature and Divinity in Plato's Timaeus*, Cambridge University Press, Cambridge, 2012.

- Burnyaet, M. F.: "Eikōs muthos", u: Partenie, C. (prir.): *Plato's Myths*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, 167-186.
- Cherniss, H.: *Aristotle's Criticisms of Plato and the Academy*, John Hopkins Press, Baltimore, 1944.
- Claghorn, G. S.: *Aristotle's Criticism of Plato's Timaeus*, Martinus Nijhoff, The Hague, 1954.
- Cornford, F. M.: *Plato's Cosmology*, Routledge and Kegan Paul, London, 1966.
- Deretić, I.: *Iz Platonove filozofije*, Plato Books, Beograd, 2010.
- Deretić, I.: *Logos, Platon, Aristotel*, Plato, Beograd, 2009.
- Deretić, I.: *Platonova filozofska mitologija*, Zavod za izdavanje udžbenika, Beograd, 2014.
- Dillon, J.: "The Timaeus in the Old Academy", u: Reydam-Schils, Gretchen J. (prir.): *Plato's Timaeus as Cultural Icon*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Ind., 2003, 80-94.
- Dods, E. R.: *Grci i iracionalno*, Službeni glasnik, Beograd, 2005.
- Euklid: *Elementi*, Knj. 1-13, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd, 1953-1957.
- Gaiser, K.: „Plato's Synopsis of the Mathematical Sciences“, u: Nikulin, D. (prir.): *The Other Plato: The Tübingen Interpretation of Plato's Inner-Accademic Teachings*, State University of New York, New York, 2012, 83-120.
- Ghyka, M.: *The Geometry of Art and Life*, Dover Publications, Inc., New York, 1977.
- Gika, M.: *Filozofija i mistika broja*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1987.
- Giomini, C.: „Timaeus' insight on the shape of the Universe“, u: *Nature*, Vol. 425, Iss. 6961, 899.
- Govedarica, M.: *Filozofska analiza iracionalnosti*, Mali Nemo, Pančevo, 2006.
- Gregory, A.: *Plato's Philosophy of Science*, Bloomsbury, London, New York, 2000.
- Grubor, N.: *Lepo, nadahnuće i umetnost podražavanja: studije o Platonovoj estetici*, Plato Books, Beograd, 2012.
- Guthrie, W. K. C.: *A History of Greek Philosophy*, Vols. 4-6, Cambridge University Press, Cambridge, 1975-1981.
- Heath, sir Th.: *A History of Greek Mathematics*, Vol. 1, Oxford University Press, Oxford, 1921.
- Hedley, D. i Hutton, S. (prir.): *Platonism at the Origins of Modernity*, Springer, Dordrecht, 2008.
- Huffman, C. A.: *A History of Pythagoreanism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014.

- Huntley, H. E.: *The Divine Proportion*, Dover Publications, Inc., New York, 1970.
- Johansen, T. Kj.: *Plato's Natural Philosophy: A Study of the Timaeus-Critias*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Kandić, A.: "Mathematics as a Science of Reality: Pythagoras, Plato, Descartes", u: *Skepsis Journal*, Vol. 22, Iss. IV, 51-68.
- Kandić, A.: "Plato's Myth in The Timaeus", u: *Philosophical News*, Vol. 5, 186-194.
- Kremer, H.: „Die Idee der Einheit in Platons Timaios“, u: *Perspektiven der Philosophie*, Band 22, 287-304.
- Kremer, H.: *Platonovo utemeljenje metafizike: studija o Platonovu nepisanom učenju i teoriji počela*, Demetra, Zagreb, 1997.
- Kutash, E.: *Ten Gifts of the Demiurge: Proclus on Plato's Timaeus*, Bloomsbury, London, New York, 2011.
- Lawlor, R.: *Sacred Geometry (Philosophy & Practice)*, Thames & Hudson Ltd., London, 1982.
- Lévi-Strauss, C.: *The Savage Mind*, George Weidenfeld and Nicolson, Ltd., London, 1966.
- Levi-Stros, K.: *Mitologike*, Knj. 1, Prometej, Novi Sad, 2008.
- Lloyd, G. E. R.: „Plato as a Natural Scientist“, u: *The Journal Of Hellenic Studies*, Vol. 88, 78-92.
- Long, A.: „Cosmic Craftmanship in Plato and Stoicism“, u: Mohr, R. D. i Sattler, B. M. (prir.): *One Book, the Whole Universe: Plato's Timaeus Today*, Parmenides Publishing, Las Vegas, Zurich, Athens, 2010, 37-54.
- Losev, A. F.: *Dijalektika mita*, Zepter Book World, Beograd, 2000.
- Losev, A. F.: *История античной эстетики, Искусство*, Москва, 1980.
- Morgan, K. A.: *Myth and Philosophy from the Presocratics to Plato*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Mohr, R. D. i Sattler, B. M. (prir.): *One Book, the Whole Universe: Plato's Timaeus Today*, Parmenides Publishing, Las Vegas, Zurich, Athens, 2010.
- Nikulin, D. (prir.): *The Other Plato: The Tübingen Interpretation of Plato's Inner – Accademic Teachings*, State University of New York, New York, 2012.
- O'Brien, C. S.: *The Demiurge in Ancient Thought*, Cambridge University Press, Cambridge, 2015.
- Owen, G. E. L.: "The Place of the Timaeus in Plato's Dialogues", u: Allen, R. E. (prir.): *Studies in Plato's Metaphysics*, Routledge and Kegan Paul, London, 1965, 313-338.
- Partenie, C. (prir.): *Plato's Myths*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

- Pavlović, B.: "Tajne dijaloga Timaj", u: Platon: *Timaj*, Mladost, Beograd, 1981, 5-48.
- Phillips, J. F.: „Neoplatonic Exegeses of Plato's Cosmogony (Timaeus 27c-28c)“, u: *Journal of the History of Philosophy*, Vol. 35/2, 173-197.
- Robinson, T. M.: *Logos and Cosmos: Studies in Greek Philosophy*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 2010.
- Robinson, T. M.: „Plato on (just about) Everything: Some Observations on the Timaeus and Other Dialogues“, u: Mohr, R. D. i Sattler, B. M. (prir.): *One Book, the Whole Universe: Plato's Timaeus Today*, Parmenides Publishing, Las Vegas, Zurich, Athens, 2010, 101-116.
- Robinson, T. M.: *Plato's Psychology*, University of Toronto Press, Toronto, 1970.
- Runia, D. T.: *Philo of Alexandria and the Timaeus of Plato*, E. J. Brill, Leiden, 1986.
- Runia, D. T.: „The Literary and Philosophical Status of Timaeus' Proemium“, u: Calvo, T. i Brisson, L. (prir.): *Interpreting the Timaeus – Critias, Proceedings of the IV Symposium Platonicum*, Academia Verlag, Sankt Augustin, 1997, 101-118.
- Segal, R.: "Myth and Science: Their Varying Relationships", u: *Religion Compass*, 3/2 (2009), 337-358.
- Slezak, T. A.: *Šta Evropa duguje Grcima*, Albatros Plus, Službeni Glasnik, Beograd, 2012.
- Šijaković, B. (prir.): *Agrafa dogmata: aspekti Platonovog nepisanog učenja*, Društvo filosa Crne Gore, Društvo sociologa Crne Gore, Nikšić, 2003.
- Šijaković, B.: *Mythos, physis, psyche: ogledanje u predsokratovskoj „ontologiji“ i „psihologiji“*, Jasen, Beograd, 2002.
- Šijaković, B.: *Prisutnost transcendencije: helenstvo, hrišćanstvo, filozofija istorije*, Pravoslavni bogoslovski fakultet, Službeni glasnik, Beograd, 2013.
- Taylor, A. E.: *A Commentary on Plato's Timaeus*, Clarendon Press, Oxford, 1928.
- Taylor, A. E.: *Plato: The Man and his Work*, Methuen & Co. Ltd., London, 1960.
- Van Den Berg, R.: „'Becoming like God' according to Proclus' Interpretations of the Timaeus, the Eleusinian Mysteries, and the Chaldean Oracles“, u: *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, Vol. 46, Iss. S78, 189-202.
- Vlastos, G.: *Plato's Universe*, Oxford Clarendon Press, Oxford, 1975.

#### c) elektronski izvori

Loeb Classical Library, <http://www.loebclassics.com/> (8. januar 2016.)

Perseus Digital Library, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/> (8. januar 2016.)

Odeljenje za filozofiju  
Filozofski fakultet  
Univerzitet u Beogradu

**Izveštaj o kvalifikovanosti kandidata i podobnosti predložene teme doktorske disertacije pod naslovom „Mit i nauka u Platonovom dijalogu Timaj“  
doktoranda Aleksandra Kandića**

**I Osnovni podaci o kandidatu**

Doktorand Aleksandar Kandić diplomirao je 2012. godine na Odeljenju za filozofiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu sa temom “Platonovo shvatanje lepote”, gde krajem iste godine upisuje i doktorske studije filozofije. Od januara 2013. godine uključen je na projekat Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja “Istorija srpske filozofije” (br. 179064) pri Institutu za filozofiju Filozofskog fakulteta, a u maju 2013. godine izabran je u zvanje istraživač-pripravnik. Kao glavne oblasti interesovanja kandidat navodi Platonovu filozofiju, filozofiju prirode, filozofiju matematike, istoriju srpske filozofije.

Kandidat Aleksandar Kandić publikovao je više radova u značajnim stručnim časopisima i monografijama u zemlji i inostranstvu (Grčka, Italija, Rusija, Poljska, itd.), i u njima izložio neke od rezultata svog istraživanja. U radu “Plato’s Myth in the Timaeus” (*Philosophical News*, Vol. 5, M31) Kandić razmatra odnos mitskih (*muthos*) i naučnih (*episteme*) elemenata ovog Platonovog dijaloga, zapažajući paralele između Platonovog pojma demijurga i kasnije hrišćanske koncepcije boga, kao i Platonovog matematičkog modela prirode i uvida do kojih dolaze moderne prirodne nauke. Rad “Mathematics as a Science of Reality: Pythagoras, Plato, Descartes” (*Skepsis Journal*, Vol. 22, Iss. IV, M22) bavi se pitagorejskom, platoničarskom i kartezijanskom koncepcijom

matematike prema kojoj bi ova disciplina trebalo da proučava izvesne nepromenljive aspekte stvarnosti, i kontrastira je sa formalističkim shvatanjima matematike prema kojim matematički pojmovi nemaju nikakvo realno značenje. U radu "The Physics of Social Processes" (*Skepsis Journal*, Vol. 22, Iss. II, M22) dalje se ispituje Platonov matematički model objašnjenja i mogućnost njegove primene u analizi društvenih fenomena i struktura, među koje spadaju i mitovi. Kandidat je, takođe, objavio radove u zbornicima Vladimirovskog državnog Univerziteta u Rusiji ("Plato's Cosmology as a Basis for Interreligious Dialogue", M31, i "Divine Teleology: Dositej, Kant, Plato", M31), a imao je i prihvaćene apstrakte na konferencijama u Japanu, Južnoj Koreji, Norveškoj. Navedeni naučno-istraživački rezultati u vezi su sa temom njegove doktorske disertacije.

Doktorand Aleksandar Kandić ostvario je učešće na više od petnaest međunarodnih naučnih skupova, a na XXIII Svetskom filozofskom kongresu održanom u Atini 2013. godine održao je dva izlaganja na teme iz Platonove filozofije i filozofije transhumanizma. Na taj način, njegov rad je prepoznat od strane uticajnih istraživača Platonove i antičke filozofije, kao što su Thomas Robinson, Leonidas Bargeliotis, i drugi. Doktorand je član nekoliko međunarodnih i nacionalnih filozofskih društava.

Aleksandar Kandić je 6.10.2015. godine uspešno odbranio predlog teme doktorske disertacije pod naslovom "Mit i nauka u Platonovom dijalogu *Timaj*". Za mentora je određena docent dr Irina Deretić, a članovi komisije bili su vanredni profesori dr Milanko Govedarica i dr Nebojša Grubor, i docent dr Duško Prelević.

## **II Predmet i cilj rada**

Za Platona, pojam nauke (*episteme*) obuhvata znanje (*gnosis*) ideja, kao nepromenljivih paradigmi, dok se, s druge strane, o čulnom svetu mogu imati samo verovanja (*pistis*), i to je stanovište koje Platon razvija u *Državi* i *Timaju*. U *Timaju*, Platon za govor o prirodi tvrdi je *eikōs muthos* - samo „verovatna priča“ - i uvodi metaforu demijurga (*demiourgos* - zanatlija, graditelj), tvorca fizičkog sveta, koji se idejama služi kao uzorima (a ideje su, kako smo istakli, predmet Platonove nauke). Uloga mitskog okvira u Platonovoj kosmologiji predstavljala je značajan interpretativni problem već za neposredne Platonove učenike i naslednike, pa će Aristotel, baš kao i akademičari Speusip i Ksenokrat, smatrati da su mitski aspekti *Timaja* suvišni i da se mogu odbaciti. Autor namerava da se bavi postepenom, pažljivom egzegezom Platonovog *Timaja*, imajući u vidu različita interpretativna stanovišta prisutna u savremenoj, najnovijoj literaturi iz Platonove filozofije. Kandić će naročito uzeti u obzir rezultate tibingenske

škole, kojoj pripada studija H. Kremera *Platonovo utemeljenje metafizike. Studija o Platonovu nepisanom učenju i teoriji počela*, a prema kojoj Platon osnovne principe svoje filozofije uopšte nije eksplicirao u dijalozima, već se o njima može više saznati preko posrednih svedočanstava, kakva, recimo, Aristotel navodi u *Metafizici*. Autor će koristiti studije T. Slezaka, K. Gajzera, i drugih uticajnih istraživača antičke i Platonove filozofije, kao što su S. Broadie, J. Dillon, G. Vlastos, A. F. Losev, sučeljavajući njihova raznovrsna intepretativna stanovišta.

Cilj rada jeste, prema tome, da eksplicira Platonov postupak sinteze mitskih i, u platoničarskom smislu shvaćenih, naučnih elemenata u dijalogu *Timaj*. Pitanja na koje će Kandić pokušati da odgovori u svojoj disertaciji jesu sledeća: da li su mitski aspekti *Timaja* samo “ukrasni”, kako je smatrao, recimo, Aristotel, ili su oni nužni za konstituisanje Platonove prirodno-filozofske, odnosno naučne pozicije? U čemu je smisao i uloga metafore zanatlije? Ukoliko, prema Platonu, metafizički principi mogu objasniti strukturu fizičkog sveta, zašto je onda neophodno da Platonova kosmološka teorija bude smeštena u jedan izrazito mitski okvir? S obzirom na to da Platon govor o prirodi označava kao “verovatan”, ali i na to da predlaže matematički model objašnjenja, ima li osnova za bilo kakvo poređenje između Platonovog pojma nauke i modernog pojma nauke?

### III Osnovne hipoteze

Prva hipoteza je da su mitski aspekti dijaloga *Timaj* od suštinskog značaja za razumevanje Platonove naučne pozicije. Metafora demijurga (zanatlije) trebalo bi da tadašnjem čoveku sugerise da principi na osnovu kojih je načinjen fizički svet mogu biti predmet ljudskog saznanja, dok se o idejama u *Timaju* govori kao uzorima prema kojim demijurg navodno oblikuje materiju. Drugim rečima, metafora zanatlije Platonu je neophodna kako bi na indirektan način tvrdio da bez postojanja ljudskog razuma nema ni smisla govoriti o strukturi fizičkog sveta, njegovoj svrsi, te o ulozi ideja, matematičkih entiteta, itd. U Platonovo vreme to su bile smeće tvrdnje.

U sledećoj hipotezi predlaže se da su mitski (*muthos*) i naučni (*episteme*) elementi dijaloga *Timaj* nužno povezani, te da se mitski elementi ne mogu eliminisati iz Platonove kosmologije, baš kao što ne mogu biti dovoljni ni sami po sebi. Nakon što je utvrdio da je govor o prirodi samo “verovatan” (*eikōs muthos*), poistovećujući *muthos* sa *logos*-om, Platon u *Timaju* uspostavlja vezu između ideja, paradigmi čulnog, promenljivog sveta koje su predmet Platonove nauke (*episteme*), i prirode. Ta veza ostvarena je putem metafore zanatlije,

čime se, prema mišljenju autora, razumska sposobnost - kakvu poseduje čovek - postavlja u središte Platonove teorije u dijalogu *Timaj*.

U cilju postizanja veće konzistentnosti budućeg istraživanja, komisija je redukovala prvobitnih pet hipoteza na dve osnovne.

#### IV Metod istraživanja

Metod istraživanja doktorand Aleksandar Kandić određuje kao problemsko-egzegetski. Taj metod, dakle, podrazumeva egzegezu, tj. interpretativnu obradu i analizu relevantnih mesta u Platonovom *Timaju*, ali i nekolicini drugih dijaloga koji s njim stoje u najužoj vezi - na prvom mestu *Državi*. Odabir tih mesta problemski je uslovljen, a tiče se odnosa mitskog (*muthos*) i naučnog (*episteme*) u dijalogu *Timaj*. Analiza dijaloga *Timaj* može obuhvatiti pojmove *eikōs muthos*, odnosno *eikōs logos* čija je interpretacija veoma problematična, zatim pojam demijurga (*demiourgos*), pojam duše sveta (*psyche tou kosmou*), pojam *theos* čiji odnos prema pojmu *demiourgos* zahteva razjašnjenje, kao i politeistička božanstva koja pronalaze svoje mesto u *Timaju* i pored toga što Platon nastoji da kreira jednu „novu mitologiju“. U drugu značajnu grupu pojmova spadaju nauka (*episteme*), ideje (*eidos*), isto (*tauton*) i različito (*heterotes*), red, poredak (*kosmos*), kao i niz matematičkih i geometrijskih termina koje Platon upotrebljava izlažući svoju kosmologiju. Autor će koristiti primarnu literaturu na starogrčkom jeziku, prevode primarne literature na engleski i srpski jezik, zatim obimnu sekundarnu literaturu na engleskom jeziku nastalu pretežno u periodu između 19. i 20. veka, kao i najnovije studije na datu temu. Neki od najznačajnijih savremenih sekundarnih izvora jesu studije: H. Kremer: *Platonovo utemeljenje metafizike. Studija o Platonovu nepisanom učenju i teoriji počela* (1997), B. Šijaković (prir.): *Agrpaha dogmata. Aspekti Platonovog nepisanog učenja* (2004), S. Broadie: *Nature and Divinity in Plato's Timaeus* (2012), T. Kj. Johansen: *Plato's Natural Philosophy: A Study of the Timaeus-Critias* (2004), L. Brisson: *Plato the Myth Maker* (2004), G. Vlastos: *Plato's Universe* (1975), A. F. Losev: *Dijalektika mita* (2000), kao i tekstovi M. F. Burnyaet: „Eikōs muthos“ (2011), G. Betegh: „What makes a myth eikōs?“ (2010), J. Dillon: „The Timaeus in the Old Academy“ (2003), G. E. R. Lloyd: „Plato as a Natural Scientist“ (1968), i mnogi drugi.

#### V Struktura rada

Rad se sastoji iz pet osnovnih poglavlja, koja sadrže po tri ili više podpoglavlja, sa odgovarajućim odeljcima. Osnovna podela rada izvedena je prema distinkciji između mitskih i naučnih elemenata Platonovog teksta.

Prvo poglavlje je uvodnog karaktera i autor će se u njemu baviti opštim odlikama Platonovog shvatanja pojma *muthos*, a naročito načinom na koji Platon u svojim dijalozima konstruiše sopstvene filozofske mitove. Platonovi mitovi mogu se klasifikovati na etiološke, erotske-psihološke, i eshatološke. Za Kandićevo istraživanje relevantni su etiološki mitovi u koje spada dijalog *Timaj*, i oni se bave *uzrocima pojava*.

Drugo poglavlje bavi se mitskim aspektima dijaloga *Timaj*. Inspirisan autorima kao što su S. Broudi, L. Brison, i T. Robinson, autor nastoji da pokaže da je metafora zanatlije od suštinskog značaja za izlaganje Platonove teorije o postanku sveta, koja se oslanja na teoriju ideja i matematički model objašnjenja. Platon odabira termin *demiourgos* (koji upućuje na *zanatliju*), umesto *theos*, ne bi li tadašnjem čoveku na taj način sugerisao da postanak sveta može biti i predmet ljudskog promišljanja, a ne samo božanskog znanja.

Treće poglavlje detaljnije razmatra složen odnos između *eikōs muthos*, *eikōs logos* i *episteme* u dijalogu *Timaj*. Ukoliko je priča o postanku sveta samo verovatna, kako je onda moguće da uključuje ideje i matematičke principe koji su, prema Platonu, predmet pravog znanja? Govor o postajanju (*muthos*) i govor o biću, odnosno pravo znanje (*episteme*), interpretatore upućuje na teoriju o „dva sveta“, no, Kandić nastoji da odbrani Platonovu sintezu mitskog i naučnog služeći se uvidima iz drugog poglavlja, i rezultatima tibingenske škole koji bi mogli da pojašne osnovne metafizičke principe Platonove filozofije.

Četvrto poglavlje ispituje da li se i na koji način moderni pojam nauke može primeniti na Platonovu kosmološku teoriju u dijalogu *Timaj*. Tvrdeći da je govor o prirodi samo „verovatan“ (*eikōs muthos*), a ne apsolutno istinit, Platon je blizak stanovištima u savremenoj nauci i filozofiji nauke. Takođe, matematički model objašnjenja danas je u metodološkom smislu široko prihvaćen. Oslanjajući se na argumente tibingenske škole, kao i studije G. Vlastosa, A. Gregorija, i Dž. Lojda, autor smatra da se o Platonovoj teoriji ne može govoriti kao naučnoj u modernom smislu, ali da se u njoj prepoznaju neke od suštinskih odlika moderne nauke.

U petom poglavlju, autor zaključuje da je sinteza mitskih (*muthos*) i naučnih (*episteme*) elemenata Platonu neophodna kako bi služeći se, između ostalog, metaforom zanatlije, tadašnja saznanja o prirodi približio čoveku, i ukazao na neophodnost postojanja ljudskog razuma koji promišlja, ali i u sve većoj meri utiče na prirodu. Na osnovu rezultata drugog, trećeg i četvrtog poglavlja, Kandić smatra da nisu samo kosmološki elementi *Timaja* od metodološkog značaja za modernu nauku, već da bi to mogli biti i oni mitski, s

obzirom na to da ukazuju na ulogu ljudske, razumske perspektive u naučnom istraživanju i na čovekov mogući uticaj na prirodu.

## **VI Očekivani rezultati i naučni doprinos**

Dosadašnji naučno-istraživački rad doktoranda Aleksandra Kandića, zatim obrazloženje predloga teme doktorske disertacije “Mit i nauka u Platonovom dijalogu Timaj”, kao i uspešno obavljena odbrana predloga teme doktorske disertacije, ukazuju na to da se od Kandićevog dokorskog rada može očekivati da pruži iscrpnu, veoma dobro utemeljenu egzegezu dijaloga *Timaj*, a naročito odnosa između mita (*muthos*) i nauke (*episteme*), kao i da eksplicira aktuelnost i relevantnost tematike kojom se u ovom spisu bavi Platon. Kandićevo istraživanje predstavlja doprinos istraživanju Platonove filozofije, odnosno antičke filozofije uopšte, a utemeljeno je kako na obimnoj primarnoj i savremenoj sekundarnoj literaturi, tako i na naučnim radovima autora koji su objavljeni u poslednjih nekoliko godina. Takođe, disertacija bi trebalo da predstavlja skroman ali ipak značajan pomak u našem razumevanju Platonove filozofije, dok bi njeni rezultati mogli biti od šireg značaja za istraživače iz oblasti istorije filozofije, filozofije mita, filozofije religije, pa i filozofije nauke.

## **VII Zaključak**

Imajući u vidu obrazloženje predloga teme koje je doktorand podneo Odeljenju za filozofiju, kao i to da je kandidat na usmenom ispitu uspešno odbranio temu, komisija predlaže da se doktorandu Aleksandru Kandiću odobri izrada doktorske disertacije pod naslovom “Mit i nauka u Platonovom dijalogu Timaj”.

U Beogradu, 15. oktobra 2015. godine

Komisija:

vanredni profesor dr Milanko Govedarica

vanredni profesor dr Nebojša Grubor

docent dr Duško Prelević

Mentor:

docent dr Irina Deretić